

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
A.QODIRI NOMLI JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
PEDAGOGIKA – PSIXOLOGIYA FAKUL'TETI**

**MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABASI
ISKANDAROVA GAVHAR
BOLALAR PSIXOLOGIYASI FANIDAN**

**MAKTABGACHA YOSHDA
MA'NAVY AXLOQIY
TARBIYA VA IQTISODIY SAVODXONLIK**

Referat

TEKSHIRDI:

B.Norbekova

JIZZAX – 2013

Mavzu:MAKTABGACHA YOSHDA MA'NAVY AXLOQIY TARBIYA VA IQTISODIY SAVODXONLIK

Asosiy savollar:

1. «TEJAMKORLIK NIMA?»
2. BOLALARNI PUL BILAN TANISHTIRISH
3. O'YINLARNING BOLA TASAVVURIDAGI O'RNI
4. PUL MUOMALA VOSITASI
5. IQTISODGA OID ERTAK, HIKOYA, RIVOYATLAR

Tushunchalar va tayanch iboralar:*Iqtisod-bu hayot.*

*Ishlab chiqarish. Mehnat.Milliy boylik.Mulkiy
munosabatlarBozor.Pul*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I.A. Karimov, «O'zbekiston XXI asrga intilmoqda», Toshkent O'zbekiston», 1999 y.
2. I.A. Karimov, «Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori», Toshkent, «SHarq», 1997 y.
3. I. A. Karimov, «Bizdan ozod va obod Vatan qolsin», Toshkent, «O'zbekiston», 1994 y.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, Ma'rifat gazetasi, 1997 yil 1 oktyabr.
5. «O'zbekiston Respublikasida uzluksiz iqtisodiy ta'lim-tarbiya konsepsiyasi». Ma'rifat gazetasi, 1996 yil 17 avgust.
6. «Maktabgacha yoshda bolalarda ta'lim-tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari». Tuzuvchilari: M. Rasulova, X. Abdurahmonova va boshqalar. Toshkent, O'zPFITI, 2000 yil.
7. «Uchinchim yillikning bolasi» (tayanch dasturni amaliyotga tadbiq etishga yo'naltirilgan ko'llanma), Toshkent, 2001 yil.
8. «Bolalarning elementar matematika savvurlarini rivojlantirish», (bolalar bog'chalari uchun dastur). Tuzuvchilar: N. Bikbaeva, T. Umarova Toshkent, O'zPFITI, 1995 y.
9. «Bolalar bog'chasida ilki iqtisodiy ta'lim-tarbiya dasturi». Mualliflar: F. Sobirova, A. Toshqo'zieva. Toshkent, 1996 yil.
10. «Barkamol avlod orzusi». Tuzuvchilar: SH. Qurbonov, X. Saidov, R. Axliddinov, Toshkent. «SHarq», 1999 yil.
11. Safo Ochil, «Mustaqillik». «O'zbekiston», 1995 y.
12. Abdulla Avloniy. Turkiy Gulistoni yoxud axloq, Toshkent, 1992 y.
13. «Amir Temuro'g'itlari». Toshkent, «Navro'z», 1992 yil.
14. Valieva Z.O., SHaripov N. K., Hotamov X. K., «Boshlang'ich sinflarda iqtisod alifbosini maxsus integratsiya qilingan fanlar bo'yida iqtisodiy bilish va ko'nikmalarni shakllantirish». Toshkent, XTV, RTM, 1996 yil.
15. Valieva Z. A., «Iqtisodni bilishni istasang» (o'quvchilar uchun ko'llanma), Toshkent, 1994 yil.
16. «Atamalar ma'nosi», S. Rizaev, «Boshlang'ich ta'lim» jurnali, №3, 1996 yil.
17. «Iqtisod alifbosi». Toshkent, 1996 yil.
18. «Dur dona» (bolalar uchun adabiyot xrestomatiyasi) Toshkent, CHo'lpon, 1995 yil.
19. Jo'raev S., Qodirov X., «Kichik toylarni nutqini o'stirish», (maktabgacha tarbiya muassasalarida o'ta-onalar uchun ko'llanma), Toshkent, «O'qituvchi», 1995 yil.
20. «Iqtisodiy tarbiya ni o'rnatish boshlash kerak», N. Erkaboeva, «Boshlang'ich ta'lim jurnali», №3, 1999 yil.
21. «Boshlang'ich ta'lim jurnali» №1, 3, 4. 1998 yil.
22. «G'uncha» jurnali, №1, 2, 19. 1996 yil.

MAKTABGACHA TA'LIMU ASSASLARIDA

IQTISODIYTA'LIM VA TARBIYA ASOSLARI

Jamiyatrivojlanishining barcha davrlarida ham ta'lim-tarbiyatizimim uayyan jamiyat va tuzumning ijtimoiy siyosati, uning maqsad hamda vazifalariga hamohang holda qurilgan. Milliy mustaqillikka erishgach O'zbekiston Respublikasi ham o'zitanlagan ijtimoiy siyosatni amalga oshirmoqda.

Ma'lumki, iqtisodiyotning siyosatdantashqarida bo'lishi tabiiy hol. Biroq, O'zbekistonda ta'lim-tarbiya iqtisodiyot bilan chambarchas rivojlantirishga, pirovardida, iqtisodiyotning siyosatdan ustivorligini ta'minlashga va ushbu jarayonning tarbiyashunoslikka ta'sir masalasini o'rganishga katta ahamiyat berilmoqda. Shu maqsadda 1996 yil 17 avgustda «O'zbekiston Respublikasida uzluksiz iqtisodiyta'lim-tarbiya konsepsiyasi» qabul qilindi.

Mazkur konsepsiyani amalga oshirish esa sakkiz bosqichdai iboratdir:

I bosqich. Oila. Maktabdantashqarita'lim. (Har bir bosqich uchun tayyorlangan ishlanmalar)

II bosqich. Maktabgacha ta'lim-tarbiya. (Iqtisodga yo'naltirilgan o'yin mashg'ulot)

III bosqich. Boshlang'ich ta'lim. (Iqtisod alifbosi)

IV bosqich. Asosiy maktab ta'limi. To'liqsiz o'rta ta'lim. (Iqtisodiy tushunchalar)

V bosqich. O'rta va hunar-texnika ta'limi. (Iqtisodiy bilim va kasb iqtisodiyoti asoslari).

VI bosqich. Oliy va o'rta maxsus ta'lim. (Tarmoq iqtisodiyoti).

VII bosqich. Tarmoqlar bo'yicha malaka oshirish tizimi. (Amaliy iqtisod).

VIII bosqich. O'zFA, tarmoq akademiyalari, ilmiy markazlar. (Iqtisodiyta'lim bo'yicha ijodiy izlanishlar).

Uzluksiz iqtisodiyta'lim-tarbiya konsepsiyasi quyidagi vazifalarni ilgari suradi:

1. Iqtisodiyta'limning uzluksizligini ta'minlovchi bir butunlikni hosil etish uchun har bir bosqichning o'ziga xosligini o'rganish.

2. Har bir bosqichning mustaqil maqsad va vazifalari, tashkiliy, shakl, vosita, usul metodikalarini ishlab chiqish.

3. Bosqichlar orasidagi ko'priklarni bajaruvchi shaxsning iqtisodiy madaniyatlilik darajasini ko'rsatuvchi ta'lim-tarbiya viy tadbiqlar majmuining xususiyati, imkoniyatlarini aniqlagan.

4. «Labirintlarni tizimi» ilmiy metodik loyihami amalga oshirishdagi moddiy ta'minot.

Ushbu vazifalar bevosita uzluksiz iqtisodiyta'lim-tarbiya konsepsiyasining ikkinchi bosqichi hisoblanmish «Maktabgacha ta'lim-tarbiyaning maqsad va vazifalari»ni aniqlashga hamda xildor hisoblanadi.

Bolalarni iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga tayyorlash. Bumaqsadni amalga oshirish uchun maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning fikrlarga doirasini kengaytirish va chuqurlashtirishga imkon beruvchi turli vaziyatlarni ishlab chiqish; bu vaziyatlarni echish variantlarini amalga oshirishga sharoit yaratish; iqtisodiy bilimlarni egallashga zamin bo'luvchi; mantiqiy-matematik fikrlashlarini rivojlantiruvchi o'yinlarni kompleksini amalga oshirish zarur.

Ikkinchi bosqichning hayotga tadbqiqatish yo'nalishlari quyidagilar:

1) maktabgacha

tarbiya yoshidagi bolalarni iqtisodiy savodxonlik darajasini oshirishni ishlab chiqish. Shunga ko'ra, dastur bo'limlarini integratsiya qilish. «Matematika-iqtisod, mehnat», «Tarbiya-iqtisod», «Ma'naviyat-iqtisod», «Xorijiy tillar-iqtisod» kabilar;

2) Maktabgacha

tarbiya yoshidagi bolalar uchun «O'yinlar labirinti» tizimini ishlab chiqish va amalda sinash.

3) «Tabiatdagi ta'lim» kompleks dasturini yaratish.

Bu kompleks dasturda maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga bevosita tabiatda o'yintarziida tabiiy boylik, ne'matlarning iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatuvchi ta'lim yo'lini va tabiat qo'ynidagi sog'lom lashtirish kabi tadbirlar aks etadi. Bunda xorijiy tillardan rus va ingliz tillarini o'rganish jarayonida iqtisodiy tushuncha va so'zlarni ishlatishga alohida e'tibor berish zarur.

Bolalarni yoshlik chog'idan boshlab tevarak-atrofdagi moddiy ne'matlarga, buyumlarga nisbatan ehtiyojkorlik bilan munosabatda bo'lishga, har qanday moddiy ne'matni son mehnatining mahsuliekanligini va uni asrab-avaylashga o'rgatib borish zarur. Bolaning jamoatchilik va shaxsiy buyumlarga bo'lgan munosabati ilki yoshlik chog'idanoq oilada, oila a'zolarining shaxsiy va jamoatchilik mulkiga bo'lgan munosabatidan boshlanadi. Albatta, yosh avlodda tejamkorlik, ish bilarmonlik, uddaburonlik kabi sifatlar nishakllantirmasdan turib barkamol shaxsni tarbiyalab bo'lmaydi. Chunki aynan shu sifatlarda bolaning inson mehnat mahsuliga, jamoatchilik mulkiga to'g'ri munosabati, uni asrab-avaylash, boyitishga hissa qo'shish istagiyotadi. O'sib borayotgan yosh avlodda bunday sifat va fazilatlar nishakllantirish ko'p jihatdan tarbiya chining kasbiy tayyorgarligiga, pedagogik mahoratni qaydarajada egallaganligiga bog'liqdir.

Yana shuni ham aytib o'tish joizki, Respublikamizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosat tarbiya chish shaxs shakllanishida uning ijodkor bo'lishi uchun zamin yaratmoqda.

Shunday ekan, bozor munosabatlar sharoitida ijtimoiy faol va ijodkor shaxs nishakllantirish va tayyorlash hayotiy zaruratdir. SHuni ham aytish joizki, bolaga iqtisodiy tarbiya berish masalasi qadim-qadimdan pedagogikaning asosiy muammolaridan biri bo'lib kelgan. O'tmishimizga nazartashlaydigan bo'lsak, ota-bobolarimiz Buyukipak yo'lini kashfetish orqali savdo-sotiqni, mol ayirboshlashni yo'lga qo'yganlar. Butun faylasfa ishlab chiqarishni rivojlantirish, moddiy farovonliklarini oshirishga, fan adabiyot, madaniyat sohasidagi yangiliklardan bahramand bo'lishga erishganlar.

BuyukSohibqiron AmirTemurdavlatniboshqarganpaytlarda
hamiqtisodmasalasiga katta e'tibor bergan. Chunonchi,
mamlakatboyliginiko'paytirishuchuniqtisodniboshqarishishiga kishilarnitayyorlash,
chetmamlakatlarbilaniqtisodiy aloqalaro'rnatishmasalasi AmirTemurva uning
avlodlarihokimiyatniboshqargandavrlarda ularning asosiydiqqatmarkazlarida bo'lgan.

Buni«AmirTemuro'gitlari»kitobida
keltirilganquyidagihikmatdanhambilishmumkin: «Harmamlakatva
diyorsayohatchilariyumusofirlariningboshinisiladimki, turlimamlakatlardapmenga
xabarkeltiribturdilar. Harbirmamlakatga va diyorga savdogarlarva
karvonboshilartayinladimki, ularo'shalmamlakatlarda yashovchikishilarninghol-
ahvoli, turish-turmushlarihaqida menga xabar olibkelsinlar.
Harbirmamlakathukmdorinipgo'zraiyyatiga qandaymuomala- munosabatda ekanligini
aniqlasinlar».¹

AmirTemurdavlat xazinasiniboyitishbilanbirga mamlakatni obodqilish,
xalqningmoddiyfarovonligini
oshirishuchunharbifuqaroningmanfaatinihimoya qilishnihamo'zzimmasidagivazifa
debbilgan. «Harobbo'libyotganyerlarda korizlarqursinlar,
buzilgaiko'priklarnituzatsinlar, ariqlarva daryolar ustiga yangi ko'priklarqursinlar,
yo'lustida harmanzilgohga rabotlarqursinlar, yo'llarga kuzatuvchiva
soqchilarqo'ysinlar, harbirrabotga birnecha odamnijoylashtirsinlarki,
yo'llarnikuzatishva saqlashishlarishularga tegishlibo'lsin.
Yo'lovchilarmollarinig'aflatbosib,
o'g'irlatibqo'ymasliklariningvazifasihamo'shalarningzimmasida bo'lsin»²

Yoki«Sarmoyasiqo'lidanketibqolgansavdotarga o'zsarmoyasiniqaytadantiklab
olishuchunhazinadan etarlimiqdorda oltinberilsin. Dehqonlarva
raiyyatdanqaysibiriningdehqonchilikqilishga qurbi etmayqolganbo'lsa, unga ekin-
takinuchunzarururug'va asbottayyorlabberilsin»³, deyiladiTemuro'gitlarida.
Ko'rinituribdiki, Sohibqironmamlakatdagiharbifuqaroning oiladagimoddiy
ahvoliniyaxshilashnidavlatishidebbilganva davlatsiyosatidarajasiga ko'targan.
Mamlakatningiqtisodiykuch-qudratinibelgilashda
xalqningturmushdarajasihammuhim ahamiyatga ega ekanliginitushunib etgan.

AmirTemurkishilardagi axloqiysifatlarbilanbirga uddaburonlik, ishbilarmonlik,
tadbirkorlikkabi xususiyatlarnihamyuksakbaholabshundaydeydi: «Yuzming otlig
askarqila olmaganishnibirto'g'ritadbirbilan amalga oshirishmumkin».

O'rta asrSharqiningmashhurmutafakkiri AbuNasrFarobiyo'zining«Baxt-saodatga
erishuvhaqida»nomli asarida yoshlarnikasb-hunar, ishtajriba o'rganishga va
shularnatijasida erishilganmablag'larnisarflashda me'yorga qat'iy amalqilishga
chaqiradi. «Insono'zmablag'inito'g'risarflashnibilishikerak. Pulsarflashda
qizg'anchoqlikqilish xasislikka olib keladi. Pullarnirejasizishlatishesa
insonnibeboshlikka etaklaydi».⁴

AlFarobiyinsonga

risoladagidekyashashuchunjud

¹Amir temur O'gitlari. Toshkent, «Navro'z» nashriyoti, 1992 y

²Amir temur O'gitlari. Toshkent, «Navro'z» nashriyoti, 1992 y

³Amir temur O'gitlari. Toshkent, «Navro'z» nashriyoti, 1992 y.

⁴Аль Фаробий. Социально-этнические тракти. Ална Ата, 1973 г

ko'pmoddiyne'matlarzarurliginiva ularniyaratishjarayonida insonboshqa shaxslarga murojaat qilishi, ularningmaslahati, ko'magikerakligini, ya'ni, odamlarbir-birlaribilano'zaro iqtisodiy aloqalaro'rnatishlarizarurligini aytibo'tadi. Olimningushbufikrito'g'riva hayotiligini davlatlaro'rtasida iqtisodiy aloqalarningrivojlanibborishi, jumladan, O'zbekiston aynidamda jahonning 120 danziyodmamlakatibilaniqtisodiy aloqalarbog'langanligibilanham asoslashmumkin.

O'rta asrning buyuk donishmandlaridan Abu Ali Ibn Sino bola tarbiyasiga oid qimmatli fikrlarida yoshlarga iqtisodiy tarbiya berishda oilaning tutgano'rniga yuqoribaho beradi. «Oila a'zolarikunlik oziq-ovqatlar uchun etarlimahsulotlarni oldindantejamkorlikbilansarf qiladi. Har birkishibug'doy, guruch, mevalarnisaqlashyo'llarinibilishikerak. Ehtiyojga yaroqlinarsalarga tejamkorlikbilanmunosabatda bo'lishlozim. Ota-ona uvolqilishgunohekanliginifarzandiga yoshligidannasihatyo'libilano'rgatadi».⁵

Yoki «Oilada iqtisodiy tarbiya zamirida bolada mehnatsevarlikni shakllantirishyotadi. Bushunday olibborilishikerakki, bola o'zmehnatinatijalariniko'ra bilsin. SHundagina bola o'zimkoniyatidanto'g'riyoki noto'g'ri foydalanayotganligini anglaydi. Hunaregallashyoshlarnimustaqillikka o'rgatadi. Bu jarayonda bola hisob-kitob qilishnihamo'rganadi, ishbilarmonlikva tashabbuskorlik xususiyatlariga ega bo'ladi».⁶

Albatta, Ibn Sino ta'kidlaganidek, bolaga iqtisodiy tarbiya berishning yo'llaridan biribolanimehnatsevarlikka o'rgatishni, aynipaytda, bolanikattalarmehnatibilantanishtirish, ularningmehnatinatijalari ahamiyatinibolalarga sodda qilib tushuntirish, mehnatqurollari, mehnatjarayonlaribilantanishtirish, ularda mehnatqilishishtiyoyoqinihosilqilish, o'zmehnatinatijasidanqoniqishniyuzaga keltirish orqali amalga oshirishimaqsadga muvofiqhisoblanadi.

Yoshlarga iqtisodiy tarbiya berish masalasining dolzarbligiga o'ze'tiboriniqaratib Abdulla Avloniy «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarining «Iqtisod» bo'limida shunday deydi: «...Hozirgizamonda maqsadga etmak, o'zmillatiga xizmatqilmaq, xalqqa maqbulbo'lmoq uchunilmva mollozimdir. Olamdagi hamma millatlarning salohiyatimolva boyliklari ila o'lchanadur. Har erda boymillatlar og'urkelub, pallanibosub, xo'ja o'lganidek faqirlarni engil kulib, qulva asirbo'lib, osilibqoladur... Amerikaliklar birdona donekub, yigirma qadoqbug'doy olurlar, Evropaliklar o'zimizdan olgan besh tiyinlik paxtamiz pikel turubo'zimizga yigirma besh tiyinga soturlar. Ammo... turkistonlik dar dumba sotub, chandirchaynaymiz, qaymoq berib sut oshiramiz, non o'rniga kesaktishlaymiz... Hozirgizamonga muvofiqkishibo'l makuchunilmva ma'rifat ila barobar iqtisod, insof, tuganmas sabr, bitmas g'ayratlozimdir...»⁷

Yoki «Iqtisoddebpulva mol kabine'matlarini qadrini bilmakka aytilur. Mol qadrini biluvchi kishilar o'rinsiz erga birtiyn sarf qilmas, o'rni kelganda, so'mni ayamas. Sahovatlikning ziddibaxilliko'lganikabiiqtisodining ziddiisrofdur. Oллоhtaolo isrof qiluvchilarni suymas». A. Avloniyningushbufikriyoshlarningma'naviy

⁵С.Рахимов., Х. Ахророва. Хўжалик юртини хакида. Тошхепт 1939 й

⁶С.Рахимов., Х. Ахророва. Хўжалик юртини хакида. Тошхепт 1939 й

⁷Абдулла Авлоний. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. Тошкент, 1992 й

axloqiyqiyofasini, shaxsiy sifatlarini shakllantirishda ham ahamiyati katta. Zero, xalqimizda «Tejamkorlik xasislikemas»degan naql bor. Tejamkorlik esa insondagishaxsiyfazilatlarandabirihisoblanadi.

Ma'lumki, «Bolalarbog'chasida ta'lim-tarbiyadasturi»ning«Axloqiy tarbiya» bo'limida bolalarda shaxsiyva jamoa mulkiga nisbatanehtiyotkorlik, uni asrab-avaylashkabisifatlarinishakllantirish, «Elementarmatematiktasavvurlarnio'stirish»bo'limida esa ayrimmatematiktushunchalarnibolalarga singdirishkiritilganedi. Ammo bumaktabgacha tarbiyayoshidagibolalarga iqtisodiytarbiyaberishbo'yicha davrqo'yayotgantabga javobbermas, edi. ShuninguchunhamO'zbekistonRespublikasi Xalqta'limivazirligiRespublika ta'lim markazi tomonidan «Bolalar bog'chasida ilkiqtisodiy ta'lim-tarbiya dasturi» ishlabchiqildi.

«Bolalarbog'chasida ilkiqtisodiyta'lim-tarbiya»dasturiga ko'ra o'rta guruhbolalarini olti xiliqtisodiytushuncha (iqtisod, mehnat, boylik, mulkiymunosabatlar, bozor, nul) bilantanishtirishko'zda tutiladi.

I. Iqtisod-buhayot.

Bolalarga iqtisodiytushunchalarberish orqali ularning yashash haqidagi tasavvurlarinishakllantirish. Insonyashashiuchunzarurbo'lganhayotiy ehtiyojlar, kiyinish, ovqatlanish, o'yinga bo'lganehtiyoj, mehnatehtiyojiningmavjudligi. Ikkiehtiyojturiningbir-biribilanbog'liqligi. Yashashuchunshart-sharoit.

II. Ishlabchiqarish. Mehnat.

Mehnat-ishlabchiqarishninginsonhayotidagi asosiyfaoliyatiekanligi. Shaxsiymehnatishkuchi, uningnatijasimehnatekanligi. Ish kuchi insonning mehnat qilishga qaratilgani. «Mehnatdankelsa boylik, turmushbo'larchiroylik». Jismoniyva aqliymehnat. Mehnatqurollari. Mehnatga munosabat.

III. Milliyboylik.

Avlodlarmehnatibilanyaratilganmuayyanjamiyatning, millatva elatningboyligi. Milliyboylikningyaratilishi, ishlatilishiva qayta yangidantiklanishi. O'rta Osiyodagiqadimiykasb-korlar, yangikasblareskilariniyo'qolishiga sababbo'lganhollarningtahlili. Me'morchilik, hunarmandchiliksohasida haqiqiysan'atnamunalariniyaratgan xalqustalari. Milliyboylikningyaratilishidagiikkimanba: 1. Mehnatmahsuli. 2. Tabiatin'omi.

IV. Mulkiymunosabatlar.

Mulkchiliknima? Mulkchilikningshakllari: A) davlatmulki; B) shaxsiymulk. Mulkchiliknio'zlashtirishdagiuch ajralmasmanba:

1. Mulkka egalikqilish. 2. Mulkdanfoйда olish. 3. Mulknisotish, merosga qoldirish, asrab-avaylash, ko'paytirish.

V. Bozor.

Bozor-sotuvchiva xaridorningmuomala qiladiganjoyi. Bozorishtirokchilari: A) sotuvchi; B) xaridor.

Sotuvchi-o'z mahsulotlarini sotadigan shaxs. Xaridor-hayotida o'z ehtiyojini qondirish uchun bozordan mahsulot sotib oluvchi shaxs.

Bozorturlari: A) Dehqonbozori; B) Kiyim-kechaksotadigan bozor;

V) Iste'mol (oziq-ovqat) sotadigan bozor. Ularning bir-biridan farqi. Bozorda amalga oshiriladigan savdo. Savdogarkim? Uning axloqiysifatlari: A) halollik, B) to'g'riso'zlik, V) uddaburonlik (ishbilarmonlik), D) xalqmanfaatini o'ylash.

Do'kon. Do'konning bozordan farqi. Do'konning turlari. Savdo (oldi-sotdi) ning kishilarga xizmati, ahamiyati.

VI. Pul

Pul-hamma mahsulotlar, xizmatlar ayirboshlanadigan asosiy muomala vositasi. Pulning pavo bo'lishi. Odamning pulga bo'lgan ehtiyojini rivojlanishi. Pulbajaradigan ishlar (funktsiyasi): A) muomala vositasi; B) jamg'arma vositasi. Pulning qadr-qiymati. Milliy pul birligi. Pulni asrash va tejash.

«Bolalar bog'chasida ilqiyat sidiyta'lim-tarbiya» dasturiga ko'ra katta guruh bolalariga sakkiz xil iqtisodiy tushuncha (iqtisod, mehnat, boylik, mulkiy munosabat, tadbirkorlik, bozor, pul, mahsulot) bilan tanishtirish mazmun berilgan.

I. Iqtisod-bu hayot.

Bolalar ga iqtisodiy ma'lumotlar berish orqali inson hayoti haqidagi tasavvurlarini rivojlantirish. Ehtiyojning inson hayotidagi ahamiyati. Moddiy ehtiyojlarning tabiiy ehtiyojlardan farqi, ularning zarurligi, uning moddiy ko'rinishi (masalan, o'qituvchi va vrach). Umumjamiyat, umuminsoniy ehtiyojlarning yaxlit birlikda yashab turish uchun zarur ehtiyojlari: A) tabiiy boyliklarni asrash; B) harbiy mudofaa. Ehtiyojlarning hayot kechirishning tabiiy sharoitiga bog'liq bo'lmasdan, balki unga xostarixiy an'analar, milliy udumlar bilan bog'liqligi.

Inson o'zi yashash uchun moddiy ehtiyojini qondirish jarayoni. Yashash uchun shart-sharoitlar.

II. Ishlab chiqarish. Mehnat.

Inson faoliyati va jamiyat faoliyatining muhim tomoni uning ishlab chiqarish ekanligi. Ishlab chiqarish jarayonida asosan mahsulotlarning yaratilishi. Ishlab chiqarishning kiko'rinishi:

1. Moddiy ishlab chiqarish. (Oziq-ovqat, kiyim-kechak, turarjoy qo'rish, transport, aloqa, qurilish, qishloq xo'jaligi).

2. Ishlab chiqarishning boshqa ko'rinishi inson uchun zarur bo'lgan xizmatlar. (Medicina, sport, madaniy dam olish). Bu kiko'rinishning bir-biri bilan bog'liqligi. Insonning jamiyatdagi mehnati.

II. Milliy boylik.

Milliy boylik haqida bilim tasavvurlarini kengaytirishda davom etish. Milliy boylik: A) yaratish; B) ishlatish; V) qayta ta'mirlash; G) jamg'arish.

Milliy boylikni inson faoliyatida sirida bo'lishi. Boylikni asrash, tarixiy boylikni e'zozlash, uni avlodlarga o'tish jarayoni.

Davlatmulkiga munosabat,
jamiyatehtiyojiniqondirishuchunmilliyboylikningsarflanishi (tabiiyresurslar),
uniishlatilganinsoimehnatibilanyaratilgannarsalar o'rinito'ldirishda
insonningmehnati, ijodkorligi, milliy boylikning o'sish manbalari.

IV. Mulkiymunosabatlar.

Mulkchilik. 1. Insonbilanboyliko'rtasidagimunosabat. 2. Boylik xususida insonlar o'rtasida yuzaga keladigan munosabat.

Harbirinsono'zmulki orqasidan kun kechira olish jarayoni: dehqonchilikqilish, yerniijaraga berish...

Mulkchilikka taalluqlinarsalar: yer, suv, o'simlikva hayvonotdunyosi, mashina, mehnat (aqliy, jismoniy), tarixiy-madaniyyodgorliklar.

Mulkchilikningegalari: kishilar, oilalar, jamoalar, davlat. Mulkningtejamkorlikniyuzaga keltirishsabablari. Mulkshakllari: A) shaxsiymulk, B) davlatmulki, V) mahalla mulki, G) oila mulki. Milliyulkningmilliyboylikka aylanishi.

V. Biznes va tadbirkorlik.

Biznes-ishbilarmon kishining faoliyati. Biznesmenkim? Tadbirkorlikinsonningmoddiyva pulmablag'larnidaromadtopishga mo'ljallangan iqtisodiyfaoliyati. Tadbirkorlikbilanbiznesmenningfarqi. Tadbirkor, biznesmenbo'lishqoidalari.

Firma nima? Firmaningfaolligi. Reklama. Uningzarurligi. Tadbirkorlik, ishilarmonlikninghozirgidavr ahamiyati.

VI. Bozor.

Bozorning mohiyati va vazifalari. Bozorningtuzilishi: erkin bozor, mehnatbozori, birja. Savdo firmalari, qimmatbaho qog'ozlarbozori: (aksiya, bank) auksiop: chayqovbozori. Tijoratnima? Foyda nima? Savdo-sotiqdagifoyda.

VII. Pul.

Pulga ehtiyoj. Pulningqadr-qiymati. Narx darajasi. Mahsulotga narx qo'yish. Narx-navo nima? Mahsulotuchuntalabva taklif. Xaridordidi. Xaridordaromadi. Mahsulotsifativa sifatsizligi. Mahsulottannarxinima? Narxlarnimaga bog'liq, uniqandayo'zgartirishkerak? Valyuta.

VIII. Mahsulot.

Insonning buyumlarga ehtiyoji. Xomashyo. Mehnatmahsuliningmahsulotga (tovarga) aylanishi. Mahsulotningbozorda mahsulotga yokipulga ayirboshlanishi. Mahsulotva uningsifati. Harbirmahsulotninginsonehtiyojiniqondirish xususiyati. Mahsulotishlabchiqarishda sarfbo'lganmehnat. Ishvaqti. Isho'rnimehnatsifatiningmahsulotsifatiga bog'liqligiva ta'siri.

«Bolalarbog'chasida ilkiqtisodiyta'lim-tarbiya»dasturiga ko'ra tayyorlovguruhbolalarini 12 xiliqtisodiytushuncha (iqtisod, mehnat, oila, jamiyat, aloqa, ma'naviyat, qoida va tartibnisaqlash, boshqaruv, savdo, pul, mahsulot) bilantanishtirishmazmuniberilgan.

I. Inson. Hayot. Iqtisod.

Insonyashashi uchun zarur ehtiyoj. Oziq-ovqat, kiyim-kechak, yorug'lik, issiqlik, suv, havo ularning inson hayotidagi ahamiyati. Insonning moddiy ehtiyojlarini qondirish uchun zarur ehtiyojlar yaratilishi. Insonning birlar bilan bo'lgan muloqot hayotiyehtiyojsifatida. Harakat inson hayoti asoslari.

II. Mehnat.

Mehnat-inson harakatining asosiy ehtiyojini ta'minlovchi manba. Insonning jamiyatdagi mehnati. Jismoniy va aqliy mehnat. Ularning bir-biridan farqi va o'zaro uzviy bog'liqligi. Mehnat qilish uchun shart-sharoit. Mehnat va dam olish. Salomatlikni muhofaza qilish. Sog'liq nisaqlashning zarurati. Buzorada davlatda mavjud bo'lgan muassasalarga o'g'risida tushuncha berish. Inson hayotini xavf-xatardan saqlashning ahamiyati. Buzorada davlatda mavjud ishlariga o'g'risida tushuncha berish.

III. Oila. Uy xo'jaligi.

Uy xo'jaligi haqida ma'lumot berish. Uy xo'jaligi inson hayotiyehtiyojsifatida. Uyxonadon jihozlari, xo'jalik mollari, bog', tomorqa, uy xo'jaligida asosiy ehtiyojni qondirishning manbai. Uyda taom tayyorlash inson uchun zarur narsalarning uyda tayyorlanishi. Uy sharoitida dam olish va yo'qolgan kuchlarni qayta tiklash.

Oila nima degani? Oila nima uchun kerak? Katta oila, kichik oila. Oilada farzandning burchi.

IV. Jamiyat.

Jamiyatda insonlarning ehtiyoji, uchun ishlab chiqariladigan narsalar. Qo'lmehnat va mashinada ishlab chiqariladigan narsalar. Ishlab chiqarish (zavod, fabrika va x.k.) da qishloq xo'jaligida ishlab chiqariladigan narsalar, turli ehtiyojlarni qondirishning vositasi sifatida. Do'kon, umumiy oshxona, restoranlar insonlarning ehtiyojini qondiruvchi asosiy manba deyish mumkinmi?

V. Munosabat. Aloqa.

Kishilarning birlar bilan qiladigan munosabatlar vositasi-pochta, telegraf, telefon, radio haqida ma'lumot berish.

Aloqa vositalari, uning tarixi rivojlanishi. Avtomobil, temir yo'l transporti, havo yo'llari, inson harakat vositalari sifatida transport vositalari rivojlanish tarixi (ot aravadan bopshab to kosmik kemaga qadar).

VI. Ma'naviyat.

Kishilarning ma'naviy ozuqaga bo'lgan ehtiyoji. Xabarlar, kitoblar, xaritalar, ro'znomalar, radio, televidenie, kino, teatri kishilar ongini rivojlantirish va kundalik yangiliklarni o'zgartirishning asosiy manbai sifatida. Kishilar hayotini farovonlashtirishda ilm-fan, texnika va axborotlarning ahamiyati.

Kishilarning sog'liqlari qay yo'sinda, kim tomondan himoya qilinadi? Tibbiyot, sog'liq nisaqlash muassasalari salomatlik nisaqlash va kasalliklar bilan kurashishning

asosiy posbonlari: poliklinika, kasalxonalar, sog'liqnisaqlashpunktlari, sanatoriy, profilaktoriylar. Vrachlar, sanitarlar, hamshiralarqandayfaoliyatbilanshug'ullanadilar? Sog'liqnisaqlashborasida dorixona hamda dori-darmonlarning ahamiyati. Kimlarga va qachon«Tezyordam» xizmatiko'rsatiladi? Uysharoitida davolanish. Doimsog'bo'lishuchunnima qilishkerak?

VII. Qoida va tartibnisaqlash.

Jamiyatda tartib-qoidanisaqlashva kishilarni xavf-xatardanmuhofaza qilish. Qurolliqo'shinlar, milisiya, o'to'chirish, qutqaruv organlariningjivoyatchilikni oldini olishva fuqaro xavfsizliginita'minlashborasidagiishlari. Kishilarningmol-mulklariva hayotlarining xavf ostida qolishiga nima va kimsababbo'ladi?

Kishilarning xavfsizligini ta'minlash uchun kim bilankurash olibboradilar? Ishlabchiqaritdatitexnika xavfsizliginikimta'minlaydi? Insonningko'chada, uyda, ishda, maktabda xavf-xatardanholibbo'lishiuchunkimlaryokinimalardanvoqifva hushyorbo'lishkerak?

VIII. Boshqaruv.

Xo'jaliknikimboshqaradi. Boshqaruv organlarinima? Uy xo'jaliginikim boshqaradi? Firma, maktab, do'konqandayboshqariladi? Boshqaruvto'g'risida kimqonunchiqaradi? Shahar, qishloq, mamlakatda iqtisodiyqonunlarningbuzilmasligiga kimjavobgar?

IX.Savdo.

Kishilaro'zlariuchunzarurbo'lgannarsalarniqaerdanva qandaysotib oladilar. Savdo nima? Ukishilarga qanday xizmatqiladi? Pulningkelibchiqishi, kishilarnima uchunbirmolniiikkiinchisiga almashtiradilar (molnipulga, pulnibuyumga)?

Bozorso'ziningma'nosinima? Sotuvchiva xaridorqaerda uchrashadilar, savdo, oldi-sotdiqaerdano'tadi? Bozorturlari. Do'konbozordanmurakkabliligiva hajmijihatidanfarqqiladigansavdo tarmog'isifatida.

Oziq-ovqatva kiyim-kechakdo'konlari, savdo markazlarilar, yarmarkalar, kim oshdisavdosi, mavsumiysotuvchilar. Barternima? Savdotarningdo'konsotuvchilaridaifarqi, savdodagihalollik.

X. Pul.

Pulnima? Insonniigpulga bo'lganehtiyoji. Pulzaruriyati. Pul-to'lovvositasi. Pulsavdo-sotiqvositasisifatida. Pulningkelibchiqishiva tarixito'g'risida ikki og'izso'z. Pulningturlari. Pulbirliklarinima? Pulbilanqilinadiganmuomalada nimalarga e'tibor berish kerak. Pul qaerdankeladi? Pulqaysiyo'lbilankishilar qo'liga tushadi? Nima uchun biz pulni avaylaymizva tejabishlatamiz? Bolalarga pulkerakmi? Pulninima uchunto'lashkerak?

Tovarsotib oliga jarayonida sotuvchiga qancha pulto'lashkerak. Narx nima, unimaga kerak? Narxlarnimaga qarabo'zgaradi? Buyumning arzon va qimmat turishiniqaidaybilsa bo'ladi? Xaridvaqtida sotuvchi bilan savdolashish kerakmi? Tovarningnarxinifaqatsotuvchibelgilaydimi? Qimmatnarsa doimhamsifatlibo'ladimi?

XI. Mahsulot.

Buyumlarnimalardanyasaladi. Xomashyo (materiallar) to'g'risida boshlang'ichtasavvurberish. Ularningturlari. Xomashyo asosiytabiiymaterialsifatida. Issiqlik, suvva havo yordamida xom-ashyoga ishlovberish. O'simliklardan olinadigan xomashyolar. Sun'iy, kimyoviymateriallar. Qurilish ashyolari.Oziq-ovqatmahsulotlarigaysi xomashyodan ishlab chiqariladi. Non, pishloq, kolbasa, konfet, pechen'e, qaziva shirinliklarning asosiytayyorlanishinimalardaniborat. Birinchi, ikkinchi, uchinchi ovqatlar nimalardan tayyorlanadi. Boshkiyimi, poyabzalva kiyim-kechaklarnimalardantikiladi, to'qiladi, yasaladi. Matolarturi, ularnimalardaiishlabchiqariladi. Sun'iyva tabiiytolalarhaqida ma'lumotberish. Ulardanqandaykiyim-kechakva poyabzaltikiladi. Mashinalarqanday xomashyodanyasaladi. Uningqaysibo'laginimadanishlabchiqilgan. Plastmassa, taxta, temir, po'lat, mato, shisha, rezina...

Qurilishmateriallari. uylar, jihozlar, predmetlar, uy anjomlarigaysixomashyodanyaratiladi. Qurilishda g'isht, loy, sement, beton, yog'och, temir-tersakdanfoydalanish. Qanday xomashyodankitob, ro'znoma, oynoma, daftarlartayyorlapadi. Qog'ozishlabchiqarishva qog'ozning xususiyati to'g'risida tushuncha berish. Ovozni, musiqiytovushlarninimaga yozishmumkin, fotosuratlar, rasmlarqandaymaterialda o'z aksinitonadi. Rassomlarqaysi materialda o'z faoliyatlarini amalga oshiradilar. Birpecha ashyodanbirmahsulotnikeltiribchiqarishhaqida ma'lumotberish. Qaysiyo'llarbilanbuni amalga oshirishmumkin. Misoluchun: bug'doy-un, go'sht-qiyma, sut-qaymoq-sariyog', jun-ip, qum-suv-sement-betonva boshqalar. Tayyorva yarimtayyormahsulotlarsifatida qabulqilishmumkinbo'lgan xomashyolar (sut, tvorog, shakar, suv, qum, qog'oz) mahsulotsifatini aniqlovchibelgilar. Uningtozaligi, ixchamligi, mustahkamligi, didbilanyaratilganligi, ozuqa bo'lsa to'yimliligi. Ubelgilarnipgmahsulotsifatiga ta'siri.

«Ilkiqtisodiyta'limtarbiya»dasturida ko'zda tutilganmazmunni amalga oshirishda asosiyvosita «Tevarak-atrof bilan tanishtirish», «Elementarmatematiktasavvurlarnio'stirish»kabimashg'ulotlarva o'yinlarhisoblanadi.

Ilkiqtisodiy tushuncha va tasavvurlarni shakllantiruvchimashg'ulotlartizimi asosida bolalariqtisod, mehnat, oila, jamiyat, boylik, mulkiymunosabatlar, savdo, bozor, pul, mahsulot kabi asosiy tushunchalar bilantanitib, ularningmohiyatigaqida tasavvurga ega bo'libboradi. Maktabgacha tarbiyamuassasalarida bolalarnitevarak-atrofbilantanishtirishmashg'ulotlarida bolalarga ularnio'rbaturganmoddiy olam (kiyim-kechak, jihozlar, oziq-ovqat) tabiat (jonli, jonsiz), jamiyat, undagi o'zgarishlar, ijtimoiyvoqea-hodisalar, (kishilar mehnati, ularniig natijasi) bilantanishtirib boriladi. Aynan mana shundaymazmundagimashg'ulotlarjarayonida bolalarda ilkiqtisodiytushunchalarshakllanadi, miqdor, kattalik, ko'plik, fazoviytushunchalarhaqida esa «Elementarmatematiktasavvurlarnio'stirish»mashg'ulotlarida ega bo'ladilar. Mashg'ulotlarnitashkilqilishda bolaning yoshi, xususiyati, yashashsharoiti hisobga olinishi, yaqindan-uzoqqa, konkretan-abstraktga qarabborishqonuniyatiga va albatta, ta'lim-tarbiyaninguzviyligiga alohida e'tiborberishlozim.

Quyida maktabgacha yoshdagibolalarda iqtisodiytushunchalarnishakllantirishga asoslangan mashg'ulotmatnlaridan misollar keltiramiz:

MAVZU: «TEJAMKORLIK NIMA?»

Maqsad: Bolalarga «Qotgannonlar» hikoyasi orqali tejamkorlik nima ekanini tushuntirish. Ularni nonning qadriga etishga, uni isrof qilmaslikka o'rgatish. Ularning lug'atiga «tejamkor» so'zini kiritish.

Mashg'ulotlarning borishi.

Tarbiyachi: Bolalar, mensizlarga bir hikoya aytib bermoqchiman. Diqqat bilan quloq solinglar.

Kunlardan birkun Karima dasturxonni yig'ishtira turib, unda ortib qolgan va bir oz suvi qochgannonlarni to'pladi. Nonlarni olib borib, qo'ylarning oldiga solib kelish uchun ketayotgan edi, buvisi uni ko'rib debdi:

- To'xta, bolaginam, nonlarni tashlama. Buyoqqa olib kel.

Bunga hayron bo'lgan Karima-buvisiga qaradiv:

- Buvijon, uni nima qilasiz? Axir, ular qotib qolgannonlar. Oyim xamir qorib qo'rganlar. Hozir issiq non yopadilar, - dedi.

- Nima qilibdi, avval nonni isrof qilmaslik kerak. Keragini oz-ozdani bildirib eyish kerak. Tishlab qo'yib, tashlab ketmasdan oxirigacha eb qo'yish lozim. Tishlangannonni hech kim emaydi. Qolaversa, uvol ham bo'ladi. Uvol qilaversak, uydin baraka qochadi. Qotgannonlarni esa parrak-parrak qilib kesib qo'ysak, qurib turadi. Unisho'rvaga solib chitsa mazza bo'ladi. «Nonsoldi» («Nonpalla») qilib eyish mumkin. Talqon qilib esa ham bo'ladi. Tushundingmi, qizim?

Biz urush vaqtida ko'pqiyinchilikni, ocharchilikni ko'rganmiz. Hattoki, nonni uvog'iga ham zor bo'lganmiz. Birtishlam non topsak, uni ham ko'zimizga surtib zozlab eganmiz. Mana shunaqa, qizginam», deb ancha nasihat qildi.

Karima uzoq o'ylanib qoldi va qilgan ishidan uyaldi, yuzlari qizardiv buvisiga yuzlanib dedi:

- Buvijon, tushundim, endi aslo nonni uvol qilmayman!

Buvisi xursand bo'lib nabirasini bag'riga bosdiv peshonasidan o'pib qo'ydi.

- Oying issiq non yopayotgan bo'lsalar, unitejabishlatish kerak. Isrofbolishiga yo'l qo'ymaslik lozim. Chunki oying xamir qorib, nonni yasab, tandirga o't yoqib, cho'g'li tandirda yopib kelgunicha qancha mehnat qiladilar. Kattalar mehnatini qadrlash kerak. Kattalar mehnatining qadriga etgan insongina o'z mehnatining qadriga etadi. Nones aziz narsa. Nonsiz hayot kechirish qiyin. Non ham-non, uvog'iam-non.

Karima bugaplarni piaslma'nosiga tushunganidan sevinib ketdiv:

- Buvijon, men oyimga qarashib yuboraman, - dedi-da, tandir tomon chopib ketdi.

Hikoya yuzasidan savollar berish:

1. Karimaning qaysi ish buvisiga yoqmadi?
2. Buvisi Karimaga nimalar dedi?
3. Karimaning buvisi qotgannonlarni nima qilarekan?

4. Buvisi nima uchun «Nonham-non, uvog' iham-non» dedi?
5. Tejamkorlik deganda nimanitushunasiz?

III. «Sehrlidoira» o'yini orqalibolalarga non haqidagi she'r, qo'shiq, topishmoq, tez aytishmatnlarinitakrorlatish

MAVZU: MENING OTA VA ONAMNIMA UCHUNISHLAYDILAR?

Maqsad: Bolalarningturli xilkasblarhaqidagitasavvurlarinikengaytirishva ularga nisbatanqiziqishlarini oshirish, ota-ona mehnatiningqadriga etishga o'rgatish, bolalar ongiga «maosh», «oylik»so'zlariningmohiyatinisingdirishva lug'atiga kiritish.

Mashg'ulotningborishi:

Tarbiyachi: Bolalar, sizlarharkunibog'chaga, aka-onalaringizesa maktabga o'qishuchun, ota-onalaringizishga boradilar-a?

Tarbiyachibolalardan ota-onalariningkasbi, ishjoylarihaqida so'raydi. Bolalarningbirin-ketinjavoblarnitinglaydiva shutariqa turli xilkasblarhaqida qisqacha suhbato'tkazadilar.

Tarbiyachi: Bolalar, sizlarhecho'ylabko'rganmisizlar, ota-onalarimiznima uchunishga boradilarekan-a? (Bolalarningjavoblari).

Tarbiyachi: To'g'ri, bolalarning ota-onalarimshishlabhar oyda maosh oladilar. Shumaoshni oilangizkamchiligiga: oziq-ovqat, kiyim-kechak, uy-ro'zg'orbuyumlari, o'yinchoqlar, o'quvqurollari, xullas, zarurbo'lgannarsalarni xaridqilib olishuchunishlatadilar. Bubilanularso'zlarnibekamu-ko'st, baxtliyashashlaringshuchun astoydilmehnatqiladilar.

Agar ota-onalarini ishga bormasalar, birorhunarbilanshug'ullanmasalarmaosh, ya'ni oylik olmaydilar. Buesa oilamizda turli xil etishmovchiliklarga sababbo'ladi. Hatto bog'chamizuchunto'lanadiganpulnihamto'lay olmaymiz.

Shuninguchunbizbog'chaga kelayotganmizda turli xilnarsalarnisotib olibberishnitalabqilib, ularningkayfiyatini buzmasligimizkerak. Agarularishga yaxshikayfiyatda ketsalar ishlari ham unumli, sermahsulbo'ladi.

Kechqurun esa ota-onalarimizni yaxshi, iliq, kayfiyatda kutib olishimizkerak. Chunkiularkunbo'yimehnatqilib, ishdanhorib-charchabkeladilar. Ularningmehnatiniqadriga etishimog'imizkerak. Chunkiularbubilano'zgalarmanfaatinihamko'zlaydilar. El-yurtuchun, odamlar og'irini engilqilishuchun, xalqimizfoydasiuchunmehnatqiladilar.

Masalan, o'qituvchibolalarga bilimberadi, kasb-hunaro'rgatadi, ularning odobli, elga mashurbo'ladiganqilibtarbiyalaydi, shifokoresa dardimizga darmonbo'ladi, haydovchiesa uzog'imizni yaqin qiladi, tikuvchi esa bizniturli xilkiyimlarbilanyasantiradi.

Shuninguchun biz ota-onalarimizga uyishlarida yordamberishimiz, kiyimlarimizni, uyjihozlarnitoza saqlashimiz, ularni asrab-avaylashimizkerak. Chunkiular ota-onalarimizningbir oylikmehnatievaziga keladi.

Biz qanchalik ota-onalarimizmehnatiningqadriga etsak, ularbizdanshunchalik xursandbo'ladilar, charchoqlariyoziladiva hammangizga engyaxshinarsalarni

olibberaveradilar.

So'ng tarbiyachi T.Yo'ldoshning «Ota-ona» she'rinio'qibberadi:
Ota-ona ikkiso'z -
Biriqoshu, biriko'z.
Bir-biridanqimmatli
Mehridaryohimmatli.
Ularo'zipo'ylamas
Farzashhsog'bo'lsa bas.
Goh siqilib tursa ham,
Gohi yig'lab, kulsa ham,
Hammasiga chidarlar,
Ularqo'sha chiporlar.

Mavzu: NONVOYMEHNATIBILANTANISHTIRISH

Maqsad: Bolalarni nonvoylarmehnatibilantanishtirish, ularningkasbga bo'lganmuhabbatini oshirish, mehnatsevarlikka o'rgatish. Bolalarni nonni isrof qilmasdan uni e'zozlashga o'rgatish. Plastilnibilanishlashmalakasipigaakllapgirish, Nonshakliniyasash.

Keraklijihozlar: Tabiiymaterialdanyasalgan non, plastilindan yasalgannon, nonva unitayyorlash jarayonitasvirlashgaranglirasmlar.

Mashg'ulotningborishi:

Tarbiyachi: Bolalar, hozirbizsizlar bilan birgalikda nonvoylar mehnati bilan tanishamiz. Bizhammamiznonnijuda yaxshi ko'ramiz, agar nonbo'lmasa, bizhatto, choyhamichmaymiz. Dasturxonimiznichiroyli qilgan, bezaganbunonhisoblanadi. Nonniko'rsak, hammamizningishtahamiz ochilibketadi-a?

Nonugata yo tushlikka	Chaqqon, abjirshoferlar
Yozarkanmizdasturxon,	Yukchilarnishoptirar,
Dasturxonga zebberib	Mo'l-ko'l olting'allamiz
Bo'ytaratarkulcha pon.	Omborlarga tashilar.
Nozne'matningsarasi	Tegirmonchi akalar
Va tabiatne'mati,	Mahgaletmasnonvoyni,
Bune'magniyaratgan	Nopvoyesa yopadi
Oltingo'llarmehnat.	Tapdir-tandirshirmoyni.
Kechkuzakda sochibdop	Shuboisharburdasin
Kelguncha yozsaron,	Tabarrukdsbbilaman,
Bug'doyzorda tertokar	Yo'lustida uchrasa
G'allakor, asldehqon.	Olibko'zga so'raman.
Benoyopqir-adirda	Nonko'rekandemasin
To'lishganda boshoqlar,	Izza qilibkeksalar,
Kopbaynchi amaki	E'zozlasa nonnikim
O'rimga o'zinchog'lar.	Qadritog'dekyuksalar.

(Do'stjonMatjonshe'ri)

«Non»she'ridanhamko'rinibturibdiki, nonning paydo bo'lishi, uni pscha kishi

qo'ldan, mehnatidan bizga etib kelganligining guvohi bo'ldingu. SHuning uchun ham nonni e'zlashimiz, uni isrof qilmasligimiz kerak.

Xalqimiz «Nonningushog'i ham non», deb bejiz aytmagan-ku. Agar nonvoy qo'li engil, epchil bo'lsa pishirgan noni ham mazali bo'ladi. Uyimizda hammaizning onamiz cho'g'li tapdirdan issiq, mazali, kulcha nonlarni pishirib beradi-a?

Hozirsizlarga nonhaqida qo'shiqo'rgataman.

Quloqsolinglar:

Nopyopganda, nopyopganda, mening oyim Issiq kulcha, issiq kulcha yopardoim. Kulcha juda mazzali! Sedanalijizzali! Egan sari egim kelar, Rahmat oyi, degim kelar.

- Qo'shiq sizlarga yoqdimi, bolalar? Endi, bu qo'shiqni yodlab kelasizlar. Bugungi mashg'ulotimizda sizlar bilan loydannon shaklini yasashi o'rganish. Kim nonni yaxshi ko'rsa, chiroyli, shirin nonlaryasaydi. (Tarbiyachilarga loy tarqatib chiqadi, bolalar non yasaydilar.) Tarbiyachi chiroyli non yasagan bolalarni rag'batlantiradi. Ular bilanyana birmarotaba qisqa suhbat olib boradi.

Mavzu: BOLALARNI PUL BILAN TANISHTIRISH

Maqsad: Bolalarni avvalo, milliy valyutamiz O'zbekiston so'mi bilan tanishtirish. Ular pingrangini farqlash, katta-kichikligini farqlashga o'rgatish, unda nimalar tasvirlanganligini bilish.

Mashg'ulotning borishi: Bolalar, bizga ma'lumki. o'zimizning o'zbek pulimiz 1992 yilda qayta ishlanib, muomalaga kiritildi. Biz hammamiz pulni juda yaxshi ko'ramiz-a? Bolalar, biz pulga muzqaymoq, vafli, pechen'ye, shokolad olib eymiz. Hozir bizda eng katga pulning so'mlik. Eng kichik pul bir so'mlik. Biz pulni yaxshi ajratamiz. Ozbersa, ko'pini ber, deb inijliq qilamiz, To'g'rimi? Biz bilamizki, 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 200, 500 va 1000 so'mliklar bor. Ular pingrangini yaxshi bilamiz. 1, 5, 10, 25, 100, 200 so'mliklarni ko'rangda, 3 so'mlik esa qitirashda. Sizlar qaysi pulni yaxshig' ko'rasizlar?

Bolalar: Biz 25, 100 so'mliklarni yaxshi ko'ramiz. CHunki bupullarga ko'p narsa keladi. YApa oyimiz bizga ko'ppulga ko'ylak, do'ppi, tuflichalar olib beradi-da!

Tarbiyachi: Bolalar, sizlarga onangiz ko'chada bog'chaga olib ketayotib 3, 5 so'mlik pul berib, sizga har xil narsalarni olib berib ketadi. Sizlarga shu pulni bermasa, bog'chaga kelmaysizlarmi?

Bolalar: Yo'q. Qachon o'zlari olib bersa olamiz, biz ota-onamizni majburlamaymiz.

Tarbiyachi: Bolalar, pul yaxshimi yoki yomonmi?

Bolalar: Yaxshi-da.

Tarbiyachi: Sizlar ham katga bo'lsalariz, uplab pul topasizlarmi? Bolalar: Ha. Biz ham dadamiz, oyilarimizdek ishlab, pul topamiz. Kimki mehnat qilsa, pulning qadriga etadi.

Tarbiyachi: Bolalar, hozirgi bozoriqtisodiyotisharoitida kattami-

kichikmihalolmehnatqilib, pultopish yo'llariniqidirmoqda. Demak, bolalar, otanalarimiz o'z mehnatlari evaziga pultopisharekan. SHuninguchunbizhambo'larbo'lmasga injiqlikqilib, ulardanpul olmasligimizkerakekan.

Hozirgisharoitda kimmehnatqilmasa, yaxshi kiyina olmaydi, yaxshi eb-icha olmaydi. SHunipguchuihozirdanbizmehnatsevar, bog'cha, maktablarda yaxshibilimlar olib, o'qibkatta bo'lganimizda yaxshiishlarda ishlab yokihunaro'rganib, halolmehnatbilanpultopishyo'llarinibilishimizkerak.

MAVZU: IP-YIG'IRUVVA TO'QUVSEXLARIBILAN TANISHTIRISH

Maqsad: Bolalarpiip-yigiruv, to'quvsexlaribilantanishtirish. Ular lug'atiga kalava, pilik, dasttohkabiso'zlarnikiritish. Kattalarningmehnatiniqadrlashga o'rgatish.

Mashg'ulotuchunmaterial: turli xilmagolar, dastgohlarrasmlari, ko'rsatkichtokchasi.

Mashg'ulotning borishi:

Tarbiyachi: Bolalar, bizbugunsizlarbilano'tkazadiganmashgulotimizda in-yigiruv, to'quvsexibilangaplashamiz. Mana, burasmda nimaniko'ryapsizlar? Hammangizdiqqatbilanrasmga qaranglar-chi? Manabunima? Yo'q, bolalar, butemiremas. Budastgoh. Budastgohyordamida ipyigiriladi. Maia, buuzun-uzunqilibilibqo'yilganlarniko'ryapsizlarmi, bularshglar. Buiplarni ana gaudasttohdagi yigiriladi. Mingmarta eshitgandanbirmarta ko'rganyaxshi deyishadi-a? Kelinglar, bolalar, bizbugunip-yigiruv, go'quvfabrikasiga boramizva eshitganlaringnio'zko'zlaringbilanko'rasizlar.

Tarbiyachibolalarni in-yigiruv, to'quvfabrikasiyokisexga olibboradi.

Tarbiyachi: Mana, bolalar, buip-yigiruv, to'quvfabrikasi. Juda balandva katta ekan-a? SHunipguchunbu erda juda ko'i odamlarishlashadi.

To'g'ri, biznitngbog'chamizda hamko'pbolalarbor. Lekipbu erdagi odamlarbog'chamshdagibolalardanhamko'p.

SHunipguchunhambufabrikaningbinosibizningbog'chamizbinosidankatta.

YUringlar, fabrikaningichkarisiga kiraylik. Mana, bukatta bino-sex. Bundaysexlardanfabrikada juda ko'pbo'ladi. Mana, bu - bizguruh xonasidagirasmda ko'rganimizdek - dastgoh. Bolalar, bu erda dastgohlarqancha ekan? Ha, yaxshibolalar, juda ko'pekan-a? Harbirishchida bittadandastgohborekan. Budastgohlaryordamida ipyigirilib, kalava qilinarekan. Mana, bu - kalava qilinganip. Bolalar, mana buto'pbo'libturganlarniko'ryapsizlarmi? Bu paxta-a? Mana shupaxtalarni oyilarimiz, dexqon xolalarimiz niholligidan parvarishlab, ularnivaqtida sug'orib,taginiyumshatib etishtiradilar. Hosil etilib, g'o'zadanpaxtalar ochiladi, so'nguniyig'ib-terib olinib, kattakonmashinalarda, traktorlarda fabrikalarga, korxonalarga, zavodlarga jo'natiladi. So'ngbupaxtaldanko'ribturganimizdek, mana shunaqangiipartayyorlanadi. Buiplardanbizga kiyimlartikiladi, paypoqlar, jemferlarto'qiladi. Poyafzallarimiznitikishuchuniplartayyorlanib, ishlatiladi. Mana, bukalava kilinganiplarniboshqa sexga uzatiladi. U erda bu iplardankattalarva kichiklaruchunhar xilo'lchamdagipaypoqlarto'qiladi.

Ko'rdilaringmi, bolalar, bizningbupaypoqlarimiz, bizgacha butunholda etibkelgunga qadarjuda ko'pishlarbajarilarekan. Bizbuishlarniko'zimizbilanko'rdik, ularningmehnatinaqadar og'irekanligiga aminbo'ldik. Bizbularningqadriga etishimizkerak. Kiyimlarimizni ozoda, chiroyli kiyishimizkerak. SHunda bshularningmehnatiniqadrlaganbo'lamiz.

O'YINLARNINGBOLA TASAVVURIDAGIO'RNI

Bolaning mashg'ulotlar jarayonida olganiqtisodiybilimi, tushuncha va tasavvurlarinimustahkamlashda, chuqurlashtirish va kengaytirishda o'yinlarningo'rnibenihoyadir. Zero, bola o'ynab turib, dunyo taniydi. Bola o'yinda aks ettirayotgannarsanitezroqbilib olishga qiziqadiva uni xotirasida mustahkamlab oladi.

SHuninguchunpedagogmaktabgacha yoshdagibolalarga iqtisodiybilimberuvchiyoki iqtisodiybilimlarinimustahkamlovchibolalar o'yininitashkil qilarekan, quyidagitalablarga e'tiborberishlarizarur:

- o'yinningmazmunita'limiyva tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi;
- aksettirilayotgannarsalarhaqidagitasavvurlarto'g'riva to'la bo'lishi,
- o'yinharakatlarifaolma'lummaqsadga qaratilgan, ijodiyxususiyatga ega bo'lishikerak.

SHuningdek, hamma va ayrimbolalarningqiziqishlarinie'tiborga olganholda o'yinga rahbarlikqilish, o'yinchoqlarva keraklimateriallardanmaqsadga muvofiqfoydalanishva bubilanbolalarningo'yinda xayrihox va xursandbo'lishlarinita'minlashlozim.

Pedagogbolalar o'yiniga rahbarlikqilarekan, bola shaxsiningbarcha jihatlariga: ongi, his-tuyg'ular, irodasi, xulqiga ta'siretishiva bundanbolalarni aqliy, axloqiy, estetikva jismoniyjihatdanhamshuningdek, iqtisodiytarbiyalashda hamfoydalanishlozim. SHunda o'yinlarnatijasida bolalarningbilimlariva tasavvurlariboyib, chuqurlashibboradi.

Misoluchunbolalarningengqiziqarli o'yinlaridanbiribo'lgan «Do'kon-do'kon»o'yinini olaylik. Buo'yinnisuyetli-rollio'yinlar sarasiga kiritishmumkin. Bunda qatnashuvchilarbitta sotuvchi, 3 yoki 4 xaridor. Peshtaxta o'rnida stoldanfoydalanishmumkin. Do'konshaklini tanlashguruhimkoniyatlaridankelibchiqqanholda «O'yinchoqdo'koni», «Oziq-ovqatdo'koni»yoki aralashmollardo'konisovunva tishpastalari birtomonga, kiyim-kechaklاربirtomonga, xullas, harbirmahsuloto'ziga mostovarlarguruhibilanpeshtaxta ustiga chiroyliqilibteribqo'yiladi. Sotuvchimagazinga kelgan xaridorlarni xushmuomalalikva odobbilan kutib oladi. Xaridorlarningharbiriga qanday xizmatborligini, zarur mahsulotnibirzumda muhayyoqilajakliginibildiradi. Xaridorlardan biriga tishpastasikerakbo'ladiva sotuvchiborpastalarniko'rsatib, narxlarini aytadi. SHuningdek, sotuvchipastalarninomlarini, qacda tayyorlanganliginiham, nima uchunpastalar narxi bir-biridan farq qilishinihambilishilozim. Bubirtomondan, boladan aqliybilimtalab qilsa, ikkinchitomondanhozirgiiqtisodiyotningshartlaridanbo'lgan

reklamadan ham foydalanadiva reklamaning ahamiyatini yanada tushunib etadi.

Xaridorlarni kutib olish, ularga xizmat qilib orqaliesha bolada avvalo, muomala madaniyati, so'zboylicigiva kishilar bilan mulohazaga kira olish qobiliyatlarini o'sibboradi. Sotiladigan narxlar esa bolalarning

«Elementar matematik tasavvurlarini o'stirish» mashg'ulotidan olgan bilimiga qarab qo'yiladi. Chunki, bunda bola pulni bilishi, qancha qaytim qaytarish kerakligini ham bilish kerak. Peshtaxtaga

sotiladigan mahsulotlarni chiroqli qilib terib qo'yish orqali boladagi badiiy did. go'zallikka intilish kabi tuyg'ularni o'stirish mumkin. Shuningdek, bu orqali bola mahsulotlarni tartib bilan terish xaridorlarning diqqatini tezroq jalb qilishini va olib kelgan mahsulot tezroq o'z egasiga etib borishini tushunib etadi. Mahsulotlarni reklama qilish orqali uni qaerdan olib kelishini, O'zbekistonning qaysi davlatlar bilan savdo aloqalari mavjudligini bilib oladi va itkazadi.

Quyida ana shunday o'yinishlaridan namunalari keltirilgan.

1. «TEJAM LIBOLA BEJOG' LIBOLA».

Jihoz : Qo'g'irchoq, Bitarvoy, sandiqcha.

Yangiso'zlar: Iqtisod, tejamkorlik.

Maqsad: Bolalarga «Iqtisod» nima ekanligi haqida bilim berish, bozor iqtisodiyoti sharoitida erkin harakatlana oladigan, barkamol, etuk bolalar bo'lib etishishlari uchun, ularni tejamli, tadbirkor bo'lishga o'rgatish, so'zboyliklariga iqtisodga oid yangiso'zlarni kiritish.

Mashg'ulotning borishi: Xona eshigi taqillab, dono Buvijon sandiqcha ko'tarib kirib keladilar. Bolalar salomlashib, kutib oladilar.

- Buvijon sandiqchada nima bor? - dsb tarbiyachimurojaat qiladi.

- Ha, bunda men Bilarjon nevaramni olib kelganman, - deb sandiqchani ochadilar. Sandiqcha ichidan Bilarvoy «Assalomu-alaykum» deb chiqib keladi. Bolalarga Bilarvoy murojaat qiladi:

- Do'stlarim, mening isimim Bilarvoy. Bu ismi-chi, bolalar, har narsani bilishga qiziqib, savollar beraverganimdan buvi jonim quyganlar. Bu jonim menga birkuni «Iqtisod» degan ertak aytib berdilar. Men hozir sizlarga shu ertakni aytib bermoqchiman, maylimi?

«Iqtisod» bu katta mamlakat ekan. Unda hamma narsa tejab, isrof qilmagan, ishlatilgan. U mamlakat bolalarini kiyimlarini qilmagan, ozoda yurarkanlar. Non esalarushog'ini erga to'kmay, ortganini uloqtirmay, ovqat esalar to'kmay tanavvul qilarkanlar. Kiyimboshlarini, o'yinchoqlarini yana o'z joyiga chiroqli qilib qo'yarkanlar.

«Iqtisod» mamlakatida bolalarining qiladigan ishlarini «tejamkorlik» deb aytilarkan. Shuning uchun ularning «Iqtisod» mamlakatlari doimo gullab yashnarkan.

Bolajonlar, ertagim sizlarga yoqdimi? Qani, ubolalar qilgan ishnibiz ham qila

olamizmi? Doimo kiyimboshlaringizni ozoda tutib, o'yinchoqlarnio'ynabbo'lib, o'z joyiga qo'ya olasizmi, sindiribtashlamaysizmi, nonni eb ortiqchasinio'zjoyiga qo'yasizmi, tugmangiz uzilsa tashlabyubormasdan olib qo'yasizmi? Ana shunda bizhamo'sha

1. YAngibozor.
2. Mashina bozori.
3. Tovuqbozori.
4. Dehqonbozori.
5. Qo'ybozori.
6. Qovunbozori.
7. Ko'katbozori.
8. Ko'chatbozori.
9. O'tinbozori.

Bozorda ikki xilish amalga oshadi: 1. Sotuvchi o'z tovarini sotadi. Tovar pulga almashadi. 2. Xaridor pulga tovarsotib oladi. Pultovarga almashadi. Harikkitomonhambundanmanfaatdorbo'ladi.

«Iqtisod» mamlakatiningbolalariga tenglashamiz. SHunda bizningO'zbekistonmamlakatimizham«Iqtisod»mamlakatiga o'xshab, gullabyapshaydi. To'g'rimi. bolajonlar? - deyaBilarvoy bolalar bilan xayrlashib Buvijonibilanbirga chiqibketadilar.

2. «FABRIKA»o'yini. Ekskursiya.

Jihoz: Kiyim-kechaklar, «yorliqlar, rasm-qalam, qog'oz, rasmlı kartochkalar.

YAngi so'zlar: Iqtisod. yorliq, mukofot, maosh, boshqaruv, narx, vaqt.

Maqsad: Boshqaruv haqida bilim berish, sifatdi va sifatsizmahsulotlar, unga sarflangan vaqthaqida, xazina, maosh, narx haqida tushuncha berish, fabrika belgisinio'rgatish.

Mashg'ulotning borishi: U erningdirektoriva sexboshliqlari bo'ladi. Qizlar o'tirib,qo'g'irchoqlarga ko'ylaklar tikadilar, Sex boshlig'i ularning bajarganishlariniko'ribsifatliiva sifatsizga ajratadi-di» SHuncha ko'ylakcha tikdingiz» debmaoshto'lanadi Pichilganva tikilgan ishlar alohida joyga qo'yiladi. «Tayyorlariga fabrika nomi yozilgan yorliqlar qo'yib tikiladiva sotishuchunbog'cha bozoriga chiqariladi. Qancha ko'p va tez sotilsa, ishchilarmukofot oladilar.

3. PUL MUOMALAVOSITASI.

«Bozor qandayjoy?»

Jihozlar: bozorrasmi,bozorda sotiladigan mahsulotlarrasmi.

YAngiso'zlar: sotuvchi, xaridor, tovar, bozor, jahonbozori.

Maqsad: bolalarnibozorzurlaribilantanishtirish, uerda amalga oshiriladiganishlarhaqida ma'lumotberish.

Mashg'ulotning borishi: Mahsulotlar sotiladigan va sotib olinadigan joy bozor deyiladi. Bozorda tovar ayirboshlash xaridor va sotuvchimusabati orqali yuzaga keladi. Sotuvchi tovar egasi. Xaridor-o'z ehgiyoji uchun turli mahsulotlarni sotib oluvchishaxs, tovarbozorda oldi-sotdi orqali ayirboshlanadigan mehnat mahsuli. «Moling sara bo'lmaguncha, borish sara bo'lmas» (maqol). Insonlar mahsulot ishlab chiqara boshlab dilarki, bozor paydo bo'lgan. Qani, bolalar, Qo'qon shahrimizda qanday bozorlar bor?

Bir sanabchiqaylik.

Bozorning eng kattasi Jahon bozoridir. U erda daryodagi eng sifatli mahsulotlar sotiladi. Bular: paxta, oltin, gaz, qorako'l teri, neft, pilla, ko'mirkabiqazilma boyliklar, zaruriy ashyolar va hokazo.

(Raqs: «Bozor boradi qizgina»).

Bu mahsulotlarning kerakligi yurtimiz uchun olib qolinadigan ortiqchasi chet ellarga sotiladi. O'rniga kerakli bo'lgan shakar, kartoshka, dori-darmon, un, har xil mashinalar sotib olinadi.

4. «DO'KON» o'yini.

Didaktik vazifasi: sotib olish zarur bo'lgan narsani tasvirlashga o'rgatish, xushmuomala bo'lishga, bir-birga e'tiborli bo'lishga do'kondagi muomala normasi, xushmuomala lik bilan so'rashish, rahmat aytish.

O'yinqoidasi: tasvirlanishiga qarab, sotib olinadigan buyum topish, kim birinchi bo'lib topsa, o'sha narsani sotib olishga boradi, xarid qilingan o'yinchoqlarni keyin bolalar o'ynaydi.

O'yin harakatlari: Topishmoq aytish, topish, sotish va sotib olish.

O'yinning borishi: Tarbiyachi ma'lum qiladi: Bugun byuda yangi magazin ochildi. (O'yin boshlaguncha narsalarni peshtaxtaga qo'yib, sotuvchi tayinlanadi). Kim magazinga borib, narsa sotib olsa, olgan narsani bizga ko'rsatmaydi. Biz so'raymiz: «Nima sotib olding, bizga ko'rsat!» Bizga javob beradi: «Agar nimaligini topsalaring ko'rsataman».

Bolalardan biri o'yinchoqni tanlab, so'zlay boshlaydi:

- Mentunda yoritadigan narsa sotib oldim. U metall dan, chirog'i qizil.

- Fonarcha, - deb topadilar bolalar.

Birinchi xaridorni tarbiyachi tayinlaydi. Hamma bolalar do'konga orqa o'girib o'tiradilar, xaridor sotuvchiga xushmuomala lik bilan so'zlab, o'ziga yoqqan narsani so'raydigan tayoqcha bilan ko'rsatadi. Sotuvchi narsani xaltaga solib, xushmuomala lik bilan deydi: «Marhamat!». Xaridor sotuvchiga rahmat aytib xayrlashdi. «Vali nima olding?» deb so'raydilar.

- Avval topinglar, keyin ko'rsataman, - deydi Vali, - men shunday kichkina narsa sotib oldim. Stadionda hakam unio'z bilan olib yuguradi, kim qoidani buzsa unichaladi.

- Hushtak! Ko'rsat!

Vali olgan narsani ko'rsatadi va birinchi bo'lib javob bergan bola xaridor bo'ladi. Shunday qilib, o'yin uning hamma ishtirokchilari o'yinchoq sotib olguncha davom etadi.

O'yin ni tushuntirish bilan yakunlash mumkin: «Magazin tushlik vaqtida yopiladi».

Bolalar o'yinchoqlarni o'ynaydilar, bir-birlari bilan almashtiradilar. O'yinuchunutilgan o'yinchoqlarniqo'yishkerak. Tarbiyachio'yinchoqlarniqandayo'ynashlozimliginieslagipshmumkin.

Masalap: «Vali! Xokkeyo'ynaganlaringda endisenhakambo'lishingmumkin. Ssnda hushtakbor». Bolalarkim xokkeyo'ynapshpikelishiboladilar. «Mep esa aloqachi bo'laman. Menda fonarcha bor. Men kechasi ham dushmani ko'ra olaman. Kel, Sanjar aloqachilar bo'lib o'ynaymiz! Men senga ham fonarchamni berib turaman».

Magazindan olingannarsani olish orqali bolalarda mustaqil o'ynash ko'nikmalarini hosil bo'ladi.

5. «BUNIQAERDANSOTIB OLISHMUMKIN?»

Didaktik vazifasi: Bolalarni turli mahsulotlar turli magazinlarda sotilgan haqidagi bilimlarini mustahkamlash. Mahsulotlar oziq-ovqat do'konlariga, sanoat do'konida, kitob do'konida har xil bo'ladi: oziq ovqatlarga meva-sabzavotlar, nonvoyxona, sut kabilar va sanoat mollari esa poyafzal, kiyim-kechaklar, gazlamalar, sport mollari kabi guruhlarga bo'linadi. Bolalarni do'konlarni bir-biridan farqlashga o'rgatadi. Ularda ota-onasiga engil xarid qilib yordamlatish istagini tarbiyalaydi.

O'yinqoidalari: Kichik suratlarni katga kartochkalar bilan moslashtirish. O'yin «Loto» usulida o'tkaziladi. Xato qilmay, hamma kataklarni berkitgan bola g'alaba qiladi. (yutadi).

O'yin harakatlari: Izlat, topish, kagaklarni berkitish.

O'yinning borishi: O'yinni boshlashdan avval tarbiyachi bolalar bilan suhbat o'tkazadi. Kerakli narsalarni onalariqaerdan sotib olinganlarini bilishadimi, qanday do'konni biladilar, do'konlarni nomlari qanaqa, ular ham do'konga boradilar, ota-onalariga yordam beradilarmi? Suhbatdano'ng tarbiyachikatta kartochkalardagi do'kon satrlarini ko'rsatadi. Bolalarni do'kon peshtoqidagi yozuvga qarab, bilib oladi. (Ba'zi bolalar «non», «sut» degan yozuvlarni o'qiy oladilar).

Tarbiyachi: Hozir esa bolalar, o'ynaymiz. Mep sizlarga kichkina kataklarni tarqatib beraman. Sizlar esa bularni qaysi do'kondan sotib olish kerakligini aytasizlarva katta kartochkani ustiga qo'yasizlar.

SHoshilmanglar, diqqat bilan suratga qaranglar!

Tarqatib bo'lgach, tarbiyachi ruksat beradi: «O'yinni boshlang!» Bolalar stolning oldiga kelib, o'z kartochkalarini pika katta karta ustiga qo'yadilar. «Sut» deb yozilganda do'kon oldiga shisha, sut paketlari, yog', qaymoq, tvorog va boshqa narsalarni qo'yadilar. Tarbiyachini to'g'riligini tekshirib turadi rag'batlatiradi. O'yin barcha kerakli narsalarni magazinidan sotib olish mumkinligini, ularni turli xil bo'litishib olishga yordam beradi. Oddiy narsani sotib olishga, uyiga yaqin bo'lganda do'konga borishni o'rgatadi.

6. «ISHLASH UCHUN KIMGA NIMAKERAK?»

Didaktikvazifasi: Bolalarning ishlaganda kimtilarga gur.shmehnatqurollariyordam berishito'g'risidagibilimlarinimustahkamlashkattalarigasha qiziqishpigarbiyalash, mehnatqiliganio'rgatshp.

O'yin qoidalar: Katta xarflardagikatakchalarni o'ziga moskeladigan suratlarbilanberkitish

O'yin harakatlari: Kerakli kartochkalarni sopiga. kim tezroqkatta kartadagikagakchalarniberkitishmusobaqasi.

O'yinningborishi: Uyin«Loto»tarzida o'tkaziladi. Katta kartalarda opshaz, vrach, shofyor, cho'pontasvirlangan. Tarbiyachibolalarningkasblar, mehnat qurollari to'g'risidagi bilimlarini aniqlaydi. Keyingapida bulgan«Lotto»o'yini qoidalarini eslatadi. Agarbolalarbuo'yinnio'ynashmagan bo'lsa, o'yin qoidasini tushuntirishkerak. Bitta katta kartani olib, uniquradilar, keyinunga moskeladshansuratni,masalan, opshazga kastyulka, cho'mich, go'shtqiyimalagich,choynakkabinarsalarniunga quyadilar. Pedagogqiynalayotgan bolaga savollarbilanyordamberadi.

7. «QO'G'IRCHOQNINGYANGIUYI».

Didaktikvazifasi: Umumtashgiruvchiso'zlar: mebelъ, kiyim, oyoq kiyimi,idish-tovoq, o'yinchoqkabilarni to'g'ri qo'llashva tushunishni mashqqildirishga, bolalarda ixtiyoriylikni, o'yinchoqlarni zhtiyotlagani, tengqurlaribilano'ynash istagini tarbiyalash.

O'yinning qoidalar: YAngi qo'g'irchoqyasaydigan xonaga aynanso'zga taalluqli bo'lgan narsalarii olib kirishi kerak. Narsalarni biror narsaga solishyokima'lumjoyga quyish.

O'yinningharakatlari: Xonaniyangi qo'g'irchoqchunjihozlash, kerakli narsalarni qidirish.

O'yinningborishi: Tarbiyachi o'yin burchagini barcha o'yinchoqlardanholiqiladiva faqat polda gilamnigina qoldiradi. Hamma narsalar,o'yinchoqlar xonaningdevoriyonida bir chetda stolda turadi.

- Bolalar, bugun biz yangi uyga ko'chamiz. «Raъno degan qo'g'irchoq biznikiga keldi, bizuning xonasini jihozlashga yordamberishimiz kerak. Kelinglar, yangi qo'g'irchoq bilan tanishaylik, - deya o'yinni boshlayditarbiyachi.

Bolalar qo'g'irchoqni ko'radilar, o'zlari tanishadilar. Tarbiyachi deydi: «Mana, endi, biz«YAngiuyga ko'chish»o'yininio'ynaymiz. Raъno sizlarniqanday o'ynay olishlaringni ko'rib turadi. O'yin qoidalar: shunday: mennarsalarnibiraytaman, sizlar esa keraklinarsalarniRa'no yashaydiganuyga olibkirasizlar. Hushyor bo'linglar! Bizga uyjihozlarikerakbo'ladi. Sevara, YUlduz. Mahliylarboradilarva uyjihozlariga kiradiganhamma narsani olibkeladilar, qolganlaresa tekshiradi: ular hammasini olib kelishganmi, yo'qmi. Qizlar qo'g'irchoq mebelini gilamustiga joylashtiradilar. Tarbiyachidavometadi:

-Endi, Vohid, G'aniva Valiborib, idishlarni olibkeladilar(ovqat va oshxona idishlarini). Bolalar idishlarni keltirib stolga qo'yadilar. Hamma bu ishni batartib, bajarilishinikuzatibturadi. Oyoq

kiyimlarini yana bir guruh bolalar olib keladi. Ra'no biznikida yaxshi yashashi uchun yana nimalar olib kelish kerak?

- O'yinchoqlarni, ko'po'yinchoqlarni, - deydi bolalar. Bolalar o'yinchoqlarni olib kelib, gilamga, tokchaga qo'yadilar.

Buo'yinda umumlashtiruvchitushunchalar. Mustahkamlanadi va muhimi, tarbiyachibolalarni ijodiy o'yinga tortadi: yangi kelganga g'amxo'rlik qilish, u bilano'ynash, unga yangi uy yasatishko'nikmasitarbiyalanadi. O'yinda ixtiyoriylik, batartiblilik tartiblanadi. O'yin burchagini o'z ihtiyojlarini olishko'nikmasishakllantiradi.

8. «KIM MEHNATQILDI?»

Didaktik vazifasi: Kattalar mehnati to'g'risidagi bilimlarini aniqlash, kattalar mehnatini xurmatlash, unga xavas uy'otish.

O'yin qoidalar: Ishlab chiqarilishiga qarab narsalarni guruhlariga ajratish fabrika, zavod (ishchi) va fermer (dehqon).

O'yin harakatlari: Ikkikomandaning «Dehqonlar» va «Ishchilar» ning musobaqasi

O'yinning borishi: O'yin uchun zarur narsalarni shunday tanlash kerakki, bolalar bilib olsinlar, ularni kim qildi, etishtirib yoki o'stirdi. Boshloqlar, sabzavotlar, mevalar, paxta chanog'i, polizekinlarining urug'lari, asal (bankada), O'yinchoqlar, qo'g'irchoqkiyimlari, oyoqkiyimi, idishlar, mebel na hokazo. Bunarsalar stolda turadi.

- Bunima? Buni kim etishtirgan?

- Dehqonlar!

Tarbiyachinarsaniboshqa stolga qo'yadivateshikkulchaniko'rsatadi:

- Bunima?

- Teshikkulcha!

- Kimuni etishtirgan? - Nonvoylar!

- Nimadan?

- Bug'doydan!

Yana shukabisavollar bilan murojaat etiladi («Bug'doyni kim o'stirdi? Kim uni unqildi?»).

SHunday qilib, tarbiyachibolalarga hamma narsalarni kishilar etishtirganini, ularning mehnatibir-biriga bog'liq ekanini tushuntiradi. «Teshikkulchani qaysi tomosha qo'yamiz?» desa, bolalar: «Ikkala tomonga ham», deb javob berishadi.

Narsalar ikki guruhga ajratib bo'lingach, tarbiyachio'yinning bu qismini shu so'zlar bilan yakunlaydi. «Bizni o'rab turgan narsalarning hammasi mehnat kashinson qo'llaribilanyaratilgan. Ko'rdingiz-mi, biz qapcha narsalarni ajratdik. Endi, «Dehqonlar» va «Ishchilar» o'yinini o'ynaymiz. «Boshladik!» degan xabar nibersam, ikkala guruh xonadagi narsalarni ikkitomonga yig'adi. Birtomonga ishchilar qo'li bilan qilipgannarsalarni, ikkinchi tomonga dehqonlar etishtirgannarsalarni ajratadilar. «To'xtat!»

komandasidan keyin ularning to'g'ribajarilganitekshiribchiqiladi. Xato qilmagan guruh yutibchiqadi. Ularni qarsakchalib olqishlaydilar.

9. «TIJORATDO'KONI»o'yini.

O'yinniigmaqsadi: Reklama, do'konturlari, tijoratnima, ustama narx nima ekanini, muomala madaniyatinigarbiyalatva savdo qilitiga o'rgatit.

Keraklijihozlar: sovun, shampun, tishpastasi, soda, oziq-ovqatqog'ozlari.

YAngiso'zlar: tijorat, tanga, ustama haq, tijoratchi.

O'yinningborishi: «Gulruh»tijoratdo'koni. Peshtaxtaga chiroylik sovun, shampun, soda, tishpastasi, oziq-ovqatqog'ozlariqo'yiladi. Tijoratchiva oluvchibo'ladi. Hamma narsalarreklama tarzida chiroyliqilibteriladi.

- Assalomu alaykum, onajon. Menga ana usovuningizniko'rsatib yuboring.

-Xo'pbo'ladi.

- Bupecha pulturadi? Unisi-chi?

- Unisi 10 so'm, bunisi 25 so'm?

- Nimaga unisi 10 so'm, bunisi 25 so'm, onajon?

-25 so'mligiimport. Turkiyadankeltirilgan. CHeteldansamolyotda olibkelipgan. SHuninguchunuchun 25 so'mdansotiladi. 10 so'mligiesa o'zimizniki.

So'ngra boshqa xaridorlarhamso'raydilar: «Menga bitta vaflibering». «Menga 2 ta ro'molcha». «Menga bitta yaxshitish pastasibering». «Tayyorkuylaklarningmenga loyig'ibormi?»

«Hozir qarab ko'raman», «Mana, sizga loyig'ihamborekan», «narxiuncha qimmatemas», «juda chiroyliva chidamlimatodantikilgan»kabijavoblarbilansotuvchi xaridorlarko'pglini olishga harakatqiladi

10. «BANK»o'yini

O'yinningmaqsadi: Bank haqida bolalarga tushuncha berish, u erda amalga oshiriladiganishlarva u erda kimlarmehnatqiligani, kupyura nimaligi, pulmuomala vositasiekaninio'rgatish, bankni qattiq nazorat qilinganini tushuntirish.

Keraklijihozlar: milisionerustboshi, 2 ta oynakchalimoslama, kartondanyasalganpullariningqiymatiyozilgankartochkalar.

YAngiso'zlar: bank, hisobchi, kuiyura, sul, chek, valyuta, dollar.

O'yinningborishi: Xazinani kirisheshigi oldida milisionerturadi. Ichkarida esa 2 ta xona va xushtag oynakchasibor. U erda ikkita hisobchio'tiradi.

Bolalardan biri birinchi kassa-tuynukchaga yaqinlashadiva «Onajon, bog'cha bolalariningto'lovpulini qabul qilib oling» deydi. Xazinachi«Pullarni kupyura qildingshmi?»debso'raydi. Bola «Yo'q»debjavobberadi. «Pullarnibir xilqilibtaxlang». Mijoz-bola pullarini 10, 5, 3 so'mlikqilibtaxlaydi. So'ngra xazipachiga uzatadi. Ikkiychi kassa-tuynukka yana boshqa bola borib: «Ona, 10 so'mpulimyirtilibketdi, uninima qilsambo'ladi?»debso'raydi. Xazinachi«Pulingizyirtilganbo'lsa, biz almashtirib beramiz»deya oladiva bolaningqo'liga butun 10 so'mlik beradi. YAna bir mijoz tashkilot xaznachisisifatida ishchilaruchunish xaqi olishligini aytib, ikkinchikassaga murojaatqiladiva pul oladi. So'ngra bankdanchiqibketiladi. O'yinning 2-qismida pullarmiqdoriyozilgankartochkalarnihar xiljoylarga tarqatibqo'yilganbo'ladi. Bolarpullarnibir xilqilib (kupyura) qilibtahlaydilar.

11. «O'YINCHOQLAR»do'koni.

Didaktikvazifasi: Bolalarnipredmetlarnitasvirlashga o'rgatish, uningmavjudbo'lgan xususiyatlarini aniqlash, predmetning tasviri bo'yicha topishga o'rgatish.

O'yinningqoidasi: Sotuvchio'yinchoqnio'yinchoqhaqida yaxshi gapiribberganbolaga sotadi.

O'yinningborishi: Bolalarstol atrofiga yarimdoira bo'libo'tiradilarva tayoqchalar, turli xilo'yinchoqlarbilanbirga tarbiyachiularga murojaatqilibdeydi: «Byuda yangi do'kon ochildi, qaranglar, unda qancha chiroylio'yinchoqlarborekan. Ammo ularnisotib oliga uchun bir shartni bajarish, ya'nio'yinchoqningnomini aytmasdan, unitasvirlabberishkerak. Lekinbuvaqtda o'yinchoqqa qarashmumkinemas. Sizningtasviringizbo'yicha sotuvchi bu o'yinchoqni topib, sizga sotadi. Qisqa sanama orqalisotuvchi aniqlanadi. Birinchibo'lib, tarbiyachio'yinchoqnio'zisotib oladi, bolalarga sotib, qandayqilibo'yinqoidalarinibajarishniko'rsatadi.

- Sotuvchi ona (aka),o'yinchoqsotib olmoqchiman. U yumaloq, rezinkadanqilingan. sakray oladi, u bilan o'ynashni hamma bolalar yaxshi ko'radi. (Sotuvchi xaridorga koptokpi olibberadi).

- Rahmat. qandaychiroylito'p! - debtarbiyachikoptokbilanstolga o'tiradi.

Sotuvchyahoxlaganbolaningismini aytadi. Usotuvchi oldiga borib, o'yinchoqnitasiirlabberadi. qaysikiuo'ziuchunsotib olmoqchibo'lgano'yshgchoqpitasvirlaydi.

- Menga mana shundayo'yiichoqnisoting, iltimos: u yumaloq, to'q sariq, uning chiroyli, uzundumibor, cho'zinchoqyuzliva ayyorko'zlaribor.

Sotuvchi xaridorga tulkio'yinchoq'ini olibberadi. Xaridorsotuvchiga minnatdorchilik bildirib joyiga o'tiradi. O'yinbolalarninghammasiO'yinchoqsotib olgungacha davom etadi. Sotuvchi rolini bir necha bolalar bajarishimumkin.

12. «KASSA» (G'azna) o'yini.

O'yinningmaqsadi: Kassada kimlarishlashi, reklamaning, kassa apparatiningvazifasiniva u erda qaysizhtiyojlaruchunpulto'lanishi, omonatnima, lotereyanimaekanliginitushuntirish.

Keraklijihozlar: har xilkvitansiyaqog'ozlari, kassa apparatiga o'xshatilgan korobkadanyasalgan o'yinchoq, lotereya va nullarni omonatga qo'yishnitashviqotvaraqaalari,qog'oz.

YAngiso'zlar: to'lov, kassa, hisobchi, kvitansiya, lotereya, jarima, omonat, kassa apparati, g'aznachi.

O'yinningborishi: kassaxonada ikkibola ishlaydi. Kassaxonaningikkita oynakchasibo'ladi. Har xil kvitansiyalar qog'ozlarituradi. Birbola kassa apparatida ishlaydi. Boshqa birbola kassa xodimiga elektrepergiyasiuchunhaqi qabul qilib olishni iltimos qiladi. Kassir kassa apparatida hisoblab, narxini aytadi,

pulniqabulqilib oladiva kvigansiyaberadi. Boshqa bir bola logereya chiptasinitekshirib olishga ruxsatso'raydi. G'aznachilotoreyao'yinichiqqanro'zmanibolaga solishtiribtekshirib olishuchunberadi. 100 so'myutuqchiqqapipi aytadiva hisobchihamtekpscribko'rib, ishonchhosilqilgach, 100 so'myutuqpulipiberadi. Boshqa bir bola pulpi omonatgaqo'ysambo'ladimi? debso'raydi. «Ha, 20 foizligibor», «SHunisi yaxshi». Bola 100 so'mpulini omonatga qo'yganligi haqida omonat daftarchasini oladi. Bir yildan so'ng pulingiz 120 so'mbo'ladi. Boshqa birbola kiribkeladi va g'aznachiga murojaatqiladi: «Yo'l harakatiqoidasinibuzganimuchun jarima to'lashimkerak, pulni oling». G'aznachipulpi olib o'sha bolaga jarimanikassa olganihaqida kvitansiyaberadi

13. KIMNIMA QILADI?

Didaktikvazifa: bolalarningqishloq xo'jalikmehnatihqidagi bilimlarini aniqlash vamustahkamlash. Qishloq xo'jaligi mehnatida ishlatiladiganmehnat qurollari bilan tanishtirish.

O'yinqoidasi: kartochkalarichidanqishloq xo'jaligimehnatibo'yicha. alohida qismi bo'yicha rasmlarni tanlab yig'ishtirib olish, kombaynchibug'doyo'ryapti, sutsog'uvchilarsutsog'yapti, cho'ponmol-qo'ylariniboqyapti. tovuqboqar tovuqlarga don beryapti, dehqonlardalada ishlayaptilarva boshqalar.

O'yinnipgta'siri: rasmdan kerakli qismlarniizlabtopish, olingantaassurotlar va mehnat turito'g'risida gapirib, tasvirlab berish.

Musobaqa: kimbirinchibo'librasmlarni yig'ishtirish.

O'yinningborishi: Qishloq xo'jaligi mehnati to'g'risidagi suhbat, har birmugaxassisliklarniesga olish, mashinalarqishloq xo'jaligidagiishlariga yordamberishinieslatish.

Tarbiyachi o'yin qoidasinizslatadi. Bolalarkasblarbo'yicha mehnatlarinikartochkalarichidantanlab oladilar. O'yinningqiyinchiligishundaki, o'yinda qismlar 10-12 tagacha bo'ladi. Rasmlarni birinchi bo'lib yig'ib, joy-joyiga qo'yganbola g'olibchiqadiva ug'oliblikjitonini oladi, masalan: sakkiz burchakli yulduzcha-jiton

O'YINLARDA XALQ OG'ZAKIJODIDANFOYDALANISH

Maktabgacha yoshdagi bolalarga mashg'ulot va o'yinlar davomida iqtisodiy bilimlar berib borilar ekan, bunda xalq og'zaki ijodi namunalarihisoblanmishmaqol va matallarning o'rni ham benihoyadir.

Quyida ana shunday maqol va matallardap namunalar keltirilgan.

Arava sinsa, yalqovg'a o'tin.

Arzonningsho'rvasitatimas.

Arpa ekan arpa olar, bug'doyekkanbug'doy olar.

Arg'amchigaqilhamkuvvat

Aql - odamning oltintoji

Bog'niboqsangbog'bo'lur, botmondaxsar, yog'bo'lur.

Bahorg'i harakat – kuzgi barakat.
 Beshbarmoqyig'ilsa, mushtbo'lar.
 Bugungiishniertaga qo'yma.
 Birnikimingga, mingnikitumanga.
 Birmayizniqirqbo'lib eydi.
 Bir tovuqqa hamdonkerak, hamsuvkerak.
 Bozor ko'rganechkidanqo'rq.
 Burga tutmoqqa hambarmoqho'llamoqkerak.
 Bo'shqoptikturmas.
 Baxgtilakda emas, bilakda.
 Bekor turg'uncha, bekorishla.
 Bersang-eyman, ursang o'laman.
 Beshqo'l og'izga sig'mas.
 Birboshqon, birsavatnon.
 Bir kunjanjalbo'lganuydan, qirqkunbaraka qochadi.
 Bir charchaganga tegma, bir ochqolganga.
 Bitta chirigan olma, bir ombor olmanichiritadi.
 Bolani pulli ham qilma, pulsiz hamqo'yma.
 Birovning berganiko'rg'ulik, mehnatningbergani-to'ygulik.
 Bor bo'lsang oshma, yo'q bo'lsang shoshma.
 Borga bordunyo, yo'qqa tordunyo.
 Biryiltutekkankishi, qirqyilgavharerar.
 Vaqtingketdi, naqdingketdi.
 Gadoy arazlasa, to'rvasiga ziyon.
 Gapni ozso'zla, ishniko'pko'zla.
 Gilamsotsang qo'pshingga sot, bir chekkasida o'zingo'tirasan.
 Dangasaniishibitmas, yozkelsa hamqishibitmas.
 Dardingbo'lsa bo'lsin, qarzingbo'lmasin.
 Daromadga qarab, buromad.
 Doniga chidagantovuq boqar, eyishiga chidagansigirboqar.
 Ebto'ymagan, yalabto'ymas.
 Er-xazina, suv-gavhar.
 Erhaydasangkuzhayda, kuzhaydamasangyuzhayda.
 Erga tushgan - gulbo'lar, o'tga tushgan-kulbo'lar.
 Ettio'lchabbirkes.
 YOmonkulolningqo'lidanyaxshiko'za chiqmaydi.
 YOshkelsa – ishga, qarikelsa – oshga.
 YOg'bo'lmasa chalpakqil, unbo'lmasa-patir.
 YOzgimehnat-qishkirohat.
 Jo'jalitovuqdandon ortmas.
 Jo'janikuzda sanaydilar.
 Zakotlimolo'tda kuymas, suvda cho'kmas.
 Zarqadrinizargarbilar.
 Ikki o'n besh-bir o'ttiz.
 Ikki quyonni quvlagan-birinihamtutolmas.

Insofsari-baraka.
 Intilgan-ezilmas.
 Irmoqningquvvati-manbada.
 Ishboshlaganda maqtanma, ishbitganda maqtan.
 Ishustasidanqo'r qar.
 Ishqurolingsozbo'lsa, mashaqqating ozbo'lar.
 Ishga qo'nim-xirmonga unum.
 Ishlagantishlaydi, ishlamagankishnaydi.
 Ishningo'zinibilguncha-ko'zinibil.
 Ishsevgapga bekorchilikjazo.
 Yilboshi – ish boshi.
 Yiqqandanqo'rqma, egandanqo'rq.
 Yo'qniborqilganham – odam, yo'qqilganham – odam.
 Yo'qolganpichoqniigsopi-oltin.
 Yo'g'oncho'zilguncha, ingichka uziladi.
 Yo'qqa qalamyurmabdi.
 Yo'qolgan oltintopilar, yo'qolganvaqttopilmas.
 Kamyobningqadribaland.
 Kasbinghalolbo'lgach, yukegasiningfarqiyo'q.
 Kimningqo'liuzunbo'lsa, olmanio'sha uzadi.
 Kichikishnibitirmay, katta ishga kirishma.
 Kosibtikkaninimaqtar, dehqonekkanini.
 Kosovuzunbo'lsa, qo'lkuymas.
 Kuzningqozoniquyuqqaynaydi.
 Kunuyoqqa, pulbuyoqqa o'tsa bo'ldi.
 Kuchingni elga berma, erga ber.
 Ko'z-qo'r qoq, qo'l-botir.
 Ko'zito'qningo'zito'q.
 Ko'pbo'lsa sepla, ozbo'lsa epla.
 Ko'pga yugurgan-ozdanhamquruqkoladi.
 Ko'pbo'lsangbo'l, ko'rnamakbo'lma.
 Ko'ra-ko'ra ko'zpishar, qila-qila qo'lpishar.
 Ko'rpangga qarab oyoquzat.
 Qolganishga qoryog'ar.
 Meningnafsimbalodir, yonaro'tga soladir.
 Maslahatlito'ytarqamas.
 Ma'nosi yo'q gapdan, donasiborcho'pyaxshi.
 Meva o'stirmoq oson, mevasinisaqlamoqqiyin.
 Mendanketgupcha, egasiga etguncha.
 Merosdan musht tegsa ham, ol.
 Mehnat, mehnatningtagirohat.
 Mingqushchiga – bir boshchi.
 Mol achchig'i – jon achchig'i.
 Molmard – egasi nomard,
 Molsemirsa yog'bo'lar, er ochilsa bog'bo'lur.

Mol taniganga – so'z ortiq.
 Moliko'pning xavfiko'p.
 Moling sara bo'lguncha, bozoringsara bo'lsin.
 Molingdan ayrilsangham, aqlingdan ayrilma.
 Molningqadriniboqqanbilar, o'tinningqadriniyiqqanbilar.
 Mulkiyo'qningmilkiyo'q.
 Mushuk bekorga oftobga chiqmaydi.
 Nonnikatta tishlasangham, gapnikatta gapirma.
 Odamningqo'li - gul.
 Oz bo'lsin-u, sozbo'lsin.
 Oz oshaganmoy oshar, ko'p oshaganloy oshar.
 Oyningo'pbeshiqorong'ubo'lsa, o'nbeshiyorug'.
 Ola ekan oz olar, rosa ekkansoz olar.
 Olarda kirarjonim, berarda chiqarjonim.
 Olma pish og'zimga tush.
 Olmoqningbermog'ibor.
 Oltinbalchiqqa tushsa ham oltin.
 Omonatish ovora qilar.
 Otiulug', suprasiququq.
 Ochqornim-tinchqulog'im.
 Oshinghalolbo'lsa, ko'chada ich.
 Og'irtoshnisuv oqizmas.
 Podachining qizi poda qaytarda g'ayratga minadi.
 Pulbo'ldi – kul bo'ldi.
 Rejasizish-qolipsizg'isht.
 Ruhitetikning - ishitetik.
 Ro'zg'ortushdibotaga, qo'ltegmadi oshga.
 Sabrtagi-sariq oltin.
 Savdo g'avg'osizbo'lmas.
 Salobatlibo'lguncha, sabotlibo'l.
 Sanamaysakkizdema.
 Sarishtaliuy-farishtaliuy.
 Sichqonsig'masiniga, g'alvirbog'lardumiga.
 Sochganda so'zlashmasang, xirmopda xirillashasan.
 Sochibmaqtanma, yig'ibmaqtan.
 Soyaga qarabto'nbichma, suvniko'rmay, etik echma
 Terga botganzarga botar.
 Toma-toma ko'lbo'lur.
 Tomchitoshpikesadi.
 Tuyaga yantoqkerakbo'lsa bo'yninicho'zadi.
 O'yib olsang-o'nkunga, qirib olsang-qirqko'pga etadi.
 SHolining orqasidankurmakhamsuvichadi.
 Eskiylilninghisobi-yangiyilningsabog'i.
 YUrgan daryo, o'tirgan bo'ya.
 Qozonda boricho'michga chiqadi.

Qozoniboshqaning-qayg'usiboshqa.
Qornito'qning, qorni ochdan xabariyo'q.
Quruqqapquloqqa yoqmas.
Qo'l etmasa, bo'ycho'zma.
Qo'lbilanberganga qushto'ymas.
Harakat, harakatdapbarakat.
Hunar-hunardanunar.

IQTISODGA OIDERTAK, HIKOYA, RIVOYATLAR

T A NDIR

(rivoyat)

AlisherNavoiyningMamat aka deganqo'shnisibo'larekan. Mamat aka umrbo'yiishlabbirgina tomyoptirib olganekan, xolos. KunlardanbirkuniMamat aka Navoiyninghuzuriga kelibdi.

- Hazrat, o'zingizga ayonki, men ancha yoshga boribqoldim. Bugun bo'lmasa, ertaga omonatimnitopgairadiganga o'xshayman. Sizga aytadigan biriltimosimbor, xo'pdesangiz aytay, - debdi.

-Bajonidilbajarurmen , - debdigaoir.

- Iltimosimshulki, - so'zida davometibdiMamat aka, - menbu dunyodanko'zyumgankunimoqbolasitushmaguro'g'lim Xudoyberdikulbani sotadiganko'rinadi. Nima bo'lsa hamunisotishga yo'lqo'ymasangiz. Axir «Vatangadosikafangadosi»debbekor aytishmagan. Mendankeyin Xudoyberdiningbundayuynitiklab olitiga hechbirishonmayman. Kulbasizko'chalarda qolib, halokbo'ladi.

Mamat aka shupdaydebdi-da, ko'ziga jiqqa yosh olibdi. Navoiy:

-Aytganingiz bo'ladi, menga ishoning, - debuniyupatibdi. Mamat aka uyiga kelibo'g'liniyniga chaqiribdi-da:

-Bolam, - debdiunga qarab, - mabodo kunimbitib, qazo qilsam, uyni aslo sota ko'rma, keyintiklay olmayhalokbo'lasan. Bordi-yu, judayamsotgingkelsa, Navoiyhazratlarining oldilaridanbiro'tib, keyinbuishga qo'lur. Ishonchikomil, hazratsenga to'g'riyo'lniko'rsatadilar.

Mamat aka olamdano'tibdi. Xudoyberdiuynisotishtaraddudiga tushibqolibdi. «Otamuynisotadiganbo'lsang, Navoiyning oldidanbiro'tdeganedi, qaniboray-chi, hazratqandayyo'lko'rsatarkin?»debdi-da, shoirninghuzuriga kelib, maqsadini aytibdi. SHunda Navoiy:

- YAxshi, ammo tandiringbirozeskiroq, ko'rinadi. Buzib, yangisini qur. Uyningnarxiikkibarobar ortadi, - debdi.

Xudoyberdiuyiga kelib, tandiriga qarasa, haqiqatdanhamtandirjuda eski, birtomoniqulabtushganemish. «Navoiy to'g'ri aytdi, buni buzib, yangisiniqursam, uyningnarxiikkibarobar oshadi», - debdi-da, tandiribuzibdi. Qo'shniqishloqda tandirchi bor ekan, o'shanikiga jo'nabdi. Tandirfurushdan tandirsotib olibdi-da, ortga qaytibdi. Yo'lda kelayotib, nihoyatda charchabdi. «Bir oz nafasimnirostlab olay, debbirdo'nglikka o'tirmoqchibo'lganekan, tandir erga qattiqroqtegib, sinibketibdi.

Xudoyberdi orqaga qaytib, haligiustadan yana boshqa tapdirsotib olibdi. Uyiga etaydeganda, uni ham sindiribqo'yibdi. Birilojiniqilib, uchinchi tandirniuyiga olibkelibdi-da, eskisinio'rniga qura boshlabdi. Ustiga ko'p loy bostirib yuborganekan, ertalabo'rnidan turib qarasa, tandir tushibytoganemish. Xudoyberdiningjahlichiqibdi: «Navoiy nega menibunchalik ovoragarchilikka solibqo'ydi?»debdi-da, shoirnikiga yo'l olibdi. Navoiy she'r bitish bilan bandekan.

- Hazrat, - debdi Xudoyberdiunga qarab, - tandirniqurolmadim. Mayli, arzonroqqa ketsa ham, uyni tandirsizsota beraman.

- Hovliqmayso'zimneshit, - dyobdiNavoiy, - ko'rdingmi, birgina tandirnieplabqurolmaysan, ammo uynisotmoqchibo'lasan. «Beli og'rimaganningpon eyishiniko'r», debbekorga aytishmagan. Uynisotibqo'yib, yangisinitiklay olmay, ko'chalarda qolib ketishingnio'ylamadingmi? Bor, hunaro'rgan, ishla, uyhamyonga qoladi, tirikchilighinghamyaxshio'tadi.

Navoiyning dono so'zlariga tanbergan Xudoyberdiuynisotmabdi, birhunarni o'rganib, yaxshi kun kechira boshlabdi.

Abdulla Avloniy

AQLLIBOG'BON

(hikoya)

Birbog'bonningucho'g'liboredi. Ulardangasa va ishyoqmasedilar. Bog'bonbirkunikasalbo'ldi. O'g'illariniishga solmoquchunyoniga chaqirub: «O'g'lonlarim, mening ajalim etganga o'xshaydi. Mensizlarga vasiyatqilibketayin. Bog'ningichiga birko'za oltupko'mubqo'yg'onman. Mendanso'ngra o'zingizga o'zingizkovlab, topub, bo'lashub olursiz, - dedi.

Arodanbirnecha kuno'tmay, bog'bondunyodano'tdi. O'g'illari oltin axtarub, bog'nichunonqazidilar-ki, tuproqlarikulbo'libketdi, lekintokningildizidanboshqa hech narsa topa olmadilar. Ammo shulyilitokchunonuzumqildi-ki, aqchasi necha ko'zaga to'ladurg'on oltin bo'ldi. So'ngra buyalqovlarbildilar-ki, oltin erda emas, ishlovda ekan.

Hissa: Hamma yomonliklarning onasidangasalik, qo'rqoqlik otasidur

QudratHikmat

KEKSA KULOLVA SHOGIRD

YOshi oltmishlardan oshganmo'ysafid odamkulolninguyiga
birkunio'g'liniboshlabkelibdebdi:

- Taqsir, peshonamda shubitta-yubitta o'g'ilchambor. Ko'zim
tirikligida birorhunarningboshini tutsindeb, sizniqora tortib

keldim-da.

Kulol sopoltovoqlarning chetlarini o'sma rangiga bo'yab turib:

- Mayli, eski oshnamiz iltimos qiladilar-ubizyo'qdeymizmi, -
dey iltifot ko'rsatibdi.

SHogird kulolnikida soztuproqqazibdi, suvtashibdi, loyqilibdi, o'choqqa o't qalabdi, xullas ustozning aytganlarini baho keltirib yuribdi.

Ularyasaganidish-tovoqlar xaridorlarga kundan-kunmanzur bo'lib, tezsotila boshlabdi. Oradan birnecha qishuyozo'tgandan keyin shogird «kulolchilikning miridan-sirigacha bilib oldim, endi yugurdak bo'lib yuramanmi?» deb o'ylabdi-da, ustozidan javob so'rabdi. Kulol bo'lsa:

- O'g'lim hunarini qiparsa, sabr toqatqilib, yana bir yil qarashib-netib turganingma'quledi, - debdi.

SHogirdning ichipishib ketib, qo'yarda-qo'ymay fotihasini olibdi. Katta bozorga do'kon ochgankunlari xaridorlarining piyola, choynak, ko'zachalarini talashib olib ketishibdi. Ustoz bo'lsa «mayli oxiri xayrli bo'lsin», deb o'zyumushini davom ettiraveribdi. Oradan uch-to'rt kuno'tar-o'tmasshogirdning ishi yurishmay qolibdi, uning mollarini birov xarid qilmay qo'yibdi. CHunki uyasaganlagan, tovoqlarning sirlari xiralashib, ustiga-ustakko'chib ketayotgan emish.

Ustozning bozori avvalgisidan ham qizib, tushlik qilishga ham qo'lt olmay qolibdi. Oxir shogird dastmoyasidan ajrab, ko'p aziyatlarchekibdi. Nihoyat, kulolnikiga ming pushaymon bilan qaytib kelibdi.

Kulolning joniga yana oro kiribdi. Oydan-oy, kundan-kuno'tibdi. Sadoqatli shogirdiga kulol:

- Bolam, alahsimay, razmsolib tur! - debdi-da, quriganidishlarni bir-bir «puflab» so'ngra sirberibdi. SHunda laganutovoqlarning chiroyi juda ham ochilib, yarqirab ketibdi. SHogird endi, uning hunarini batafsil egallab olishga astoydil bel bog'labdi.

AQL VA BOYLIK

(o'zbek xalkertagi)

Bircholing to'rt o'g'liborekan. Birkunichol:

- O'g'illarim, menqarib-qartayib qoldim, - debdi, - orangizdan bittangiz oila boshlig'ibo'lishingiz kerak. Kim aqlli va davlatmand bo'lsa, umenga meros xo'r bo'ladi. Harqaysipgiz menga aqli va davlatli ekanligingiz niko'rsating.

Engkatta o'g'lizumradko'zli oltinuzuktaqqanqo'lini uzatib debdi

- Mana boyligim, boy odamda aql ham bo'ladi.

Ikkinchio'g'ilzarbof choponini kiyib ko'rsatibdi:

- SHu iaytda meniko'rgankishib boyligimga va aqlimga qoyil bo'ladi, - debdi.

Uchinchio'g'ilkumushva javohirlar qadalgan kamarini beliga bog'lab debdi:

- Hechkim umrida bunday kamarniko'rgan emas!

CHolboshini chayqab, katga o'g'illariga birnima demabdi. Kenja o'g'liga qarab:

- Nega senindamaysan? Senqaysi boyliging bilan maqtanasan? - Debdi.

- Menda zumradko'zliuzukhamyo'q, zarbofchoponhamyo'q,
qimmatbaho kamarham. Lekinmehnatkashqo'limbor, botiryuragim, aqlli
boshimbor, - debdikenja o'g'il.

Kenja o'g'liningjavobicholga yoqibdi, bor-yo'g'iniunga
merosqoldiradiganbo'libdi. Katta o'g'illariga uningso'zidanchiqmasliknitayinlabdi.

Abdulla Avloniy

SAHIYLIK

Bir kishiningSaidismlio'g'liborzdi. Otasiharkunimaktabda taom
emakuchuno'ntiypulberuredi. Birkupmaktabga ketibborganda, bir faqir
kishiyoluqub:

- Ug'lim, ikkikundanberi ochman. Taom olib eydesam, ustimdagi
yirtiqchakmondanboshqa hechnarsamyo'q. Bir oz oqchangbo'lsa, bersang,
savobtopureding, - debdi.

Said faqirning gapiga toqatsizbo'lib, holiga rahmikelub,
atosibergano'ntiypulnifaqirga berdi.
FaqirbuyoshSaidningqilganshafqatumarhamatiga ofarinqilub, yig'lay-
yig'layduolarqilibketdi.

Saidulkuno'zi ochqolsa ham, ochliginihechkinga bildirmay, sabru qanoat bilan
o'tkazdi. Maktabdan ozodbo'lib, otasiam«sahiySaidim», deb xursandbo'libdi,
undanso'ngSaidga harkunyigirma tiyindanberurga va'da qildi. SaodatliSaid
otasiberganyigirma tiyinlingo'ntiyiniii ebbeshinifaqirlarga berub, beshiniyig'ub,
tezdandboyibketdi.

CHUMCHUQ

(o'zbek xalkertagi)

Birzamonlaruzoqbirmamlakatda zolimpodsho bo'lganekan.
Xalquningsitamlaridanezilgan, norozibo'lganekan. Zolimpodsho esa bunga beparvo,
saroyichkarisida turfa bayramlarbilan ovora bo'larekan. Odamlarundannorozibo'lib,
xudodannobakorzolimga jazo berishniso'rasharekan.

SHumamlakatda ajibbirchumchuqbo'lib, el-yurtdardinio'zdardibilibyashar,
uhampodshoningjabridanko'pjafo chekarkan. Birkunio'sha chumchuqdala
ustidanuchibo'tayotib, yo'ldanbirg'o'za topib olibdiva sevinibketibdi. Tumshug'ida
g'o'zanitishlab, shoshilgancha birkampiryopiga uchibboribdi. G'o'zani kampir oldiga
tashlab:

- CHuv, chiy-chiy, - debdi. Kampirg'o'zani chuib beribdi. CHumchuq
paxtani olibboshqa birkampir oldiga borib:

-Sava, sav, sav, - debdi. Ukampirsavabberibdi. So'ngra chumchuq ola
choponbo'zchido'koni oldiga borib:

-Ig, ig, ig, tuk, tuk! - debdi. Do'kondorbo'zchiyigirib, to'qibberibdi.
CHumchuqtikuvchi oldiga borib:

-Tik, tik, tik,- debdi. Tikuvchiunio'lchab, chopontikibberibdi.

CHumchuqboychoponnikiyib, podsho o'rdasiga uchibboribdi. Boribqarasa, podsho bazmujamshibqilibyotganekan. CHumchuqnarida turibpodshoga:

- Meningto'nimchiroyli, meningto'nimchiroyli, - debdi. SHunda podsho g'azabiqo'zib«Jallod!»debdiJallodkelibdi. Podsho unga:

-Anavifalokatnima deyapti? O'ldiruni! - debbaqiribdi. Jallodqonliboltasinihavoda bir-ikki aylantirib, zarbbilan uribdi. CHumchuq«pirr» etib uchib, shohning boshi ustida aylana boshlabdi. Jallodyana birzarbqilganekan, chumchuqyana qochib, eshikustiga qo'nibdi. SHunda saroyda g'alag'ovurboshlanibdi. Jallod qarasa, urgan boltasi podshoningyarminikesibketibdi. Podsho tiltortmayo'libdi. CHumchuqbo'lsa, hodisaniko'rib, quvonibketibdi.

SHundayqilib, dono va botirCHumchuqboyoyordamida zolimpodsho o'lib, xalqmurodiga etganekan.

XayriddipSaloh

KO'YLAKNIKIRQILMAYMAN

Xolasi Malohat opa Gulnozaniyuda yaxshiko'radi. SHunipguchunko'nipcha uyiga ham olib ketadi. Gulnozaningo'zihamjuda aqlliqiz. Xolasinikiga borganda sira jimo'tirmaydi. Uylariniyig'ishtirishga, hovlinisupirib-sidirishga yordamlashadi. Bir kuni Malohat opa Guliozaniyo'ziishlaydiganfabrikaga olibbordi. Bu erda juda ko'n ayollarishlasharekan.

- Ular nima qilishayapti? - so'radi Gulnoza xolasidan.

- Ko'ylaktikishyapti, - dedi. Malohatopa.

- Kattalarpingko'ylaginitikishyatimi? - yana savolberdiGulnoza.

- Yo'q, sendaqa bolalarnipgko'ylagini, - tushuntirdi xolasiva unitikuvchilaryoniga boshlabbordi. Gulnozqo'ligulchevarlarga salom berdi-da, bir chekkada ularningishinikuzatibturdi.

Qarasa, tikuvchilarning'biriko'ylakningbo'yinitayyorlabberyapti, ikkinchisiyoqasinitikyapti. Uchinchisi enginitayyorlayapti. YAna boshqasiesa tayyorlangan epq va yoqalarni ko'ylakka o'tkazyapti.

Gulnoza bularniko'ribhayronbo'libqoldi. Avvallariuko'ylaknibitta odamtikadi, debo'ylabyurardi. Negaki, ko'pincha uningko'ylagini oyisiSabohat onaningo'zitikibberardi-da.

-Bu erda ko'ylakni ancha odamtikadimi? - xolasidanso'radiGulnoza.

-Ha, oppoqqshim, - javobberdi xolasi.

Gulnoza o'sha kunifabrikadan xursandbo'libqaytdi. Ko'rganlarinidugonalariga gapiribberdi. Oyisiishdanqaytgach, uningbag'riga otildi: Oyijon, xolamningishxonalarida-chi, bolalarga ko'ylaktikisharkan. Bitta ko'ylakni-chi, juda ko'n odamtikarekan. Endi-chi, ko'ylagimnisira kirqilmasdankiyaman. Bo'lmasam, ko'ylaktikkan xolalarim xafa bo'ladi-ya? - dedi.

Qiziningchug'urlabbiyron-biyrongapirayotganiniko'rganSabohatonaunga mamnunjimlayibqo'ydi.

HUNARLIYIGIT XORBO'LMAS

(ertak)

Qadimzamonda atrofi o'rmonu
adirlar bilano'ralgan Marg'ilondegango'zal bir qishloq bo'lganekan. Xonlar,
beklarnazaridan chet bo'lgani uchun xalqi ham, o'rmoni ham tinchekan.
Lekin Marg'ilonga xonlari yo'l topib, xalq nitalashga kirishibdi. Og'ir mehnat, ochlik
azoblari jonidano'tgan bir yigit baxt axtarib, yo'lga chiqibdi. Yo'lyuribdi, yo'lyursa
hammo'lyuribdi. Bir to'qayzorga kelganda allaqanday dahshatli tovush eshitilibdi.
YAqinroq borib qarasa, kattakon bir qoplon cholib olib, bo'g'ziga tishini
botirmoqchi bo'lib turganmish. Yigito'zini qoplonning ustiga otibdi.
Qoplon o'ljasini qo'yib yuborib, yigitga yopishibdi. Ikkovlari uzoq olishibdilar,
oxiriyigityonidan pichog'ini olib, qoplonning biqiniga sanchibdi. Qoplon o'sha
zahotijon beribdi.

Yigito'z jarohatlarini ham unutib, choli nishiga keltirishga urinibdi. CHol juda
holdantoyganekan. Yigitning savoliga javoban allanarsalar debdi-da,
o'ng qo'libilansharq tomonga ishora qilibdi. Yigit choli nuy-joyi o'sha tomonda
ekanini fahmlabdi. YAqin oradankarvonlari o'tib qolibdi. Yigit ularni to'xtatib,
choli nuyaga mindirib, o'zi piyoda jo'nabdi. Yo'lyurishibdi, yo'lyurishsa
hammo'lyurishibdi. Ancha yurishgandan keyin Xitoy mamlakatiga kirib borishibdi.
CHol bir hovlini ko'rib, sevinganidan qichqirib yuboribdi.
Yigit choli ning hovli sishuekanini bilib, unituyadantushiribdi, suya bho'vliga olib kiribdi.
Hovli dagi qiz cholg'a peshvoz chiqib, ikkovi quchoqlashib ko'rishibdilar. So'ngra
qiz yigitga minnatdorchilik bildiribdi:

- Siz otamni o'limdan qutqarib siz, katta rahmat, - debdi.

Ulari yigitni juda yaxshi mehmon qilishibdi. Kunlarning birida yigit qizga
o'z maqsad-orzusini, nima uchun yo'lga chiqqanini gapirib beribdi. SHunda qiz unga:

- O'zimiz juda kambag'alimiz. Lekin uy-joyimiz nisotsak ham sizga
yordamlashamiz. Mato olib, sizni karvonlarga qo'shib yuboramiz, savdo
qilib boyiysiz, - debdi. Yigit bunga rozi bo'lmabdi.

- Men otangizni mol-dunyoning qutqarmadim. Unga
insoniylik yuzasidan yordam berdim. Taklifingiz uchun rahmat, lekin savdotarchilikdan
og'iz ochmang, - debdi. Qiz muloyimgina kulib quyibdi.

- Kechiring meni, siz bizga o'xshab, halol mehnat bilan yashaydigan
odamlardan ekansiz. Xohlasangiz shoyito'qish hunarini o'rgatay, - debdi qiz.
Butakli yigitga ma'qul tushibdi. CHunki yigit tug'ilgan qishloq dagilar shoyito'qishni,
ipakni qaysi yo'l bilan olishni bilishmasekan. Qiz uyidankichkina xalta olib chiqib,
undagi urug'larni yigitga ko'rsatibdi.

- Mana shu urug'lar issiqda qurtga aylanadi. Qurtlari pakchi qaradi.

Bugapga yigitning ishongisi kelmadibdi. Qiz bo'lsa urug'larni
qurtchalarga aylantirib, ularni savatlarga solibdi. Tutbarglarini maydalab, qurtlarga

edira boshlabdi. Qurtlarbargniishtaha bilan eb, o'sa boshlabdi. CHol, yigitva qizqurtlarga arangbargtashlabulguribdilar. Oxiriqurtlar engilipaktolalarinichiqarib, o'sha tolalarga chulg'ana boshlabdilar. Qiz pillani chuvab, ipakka aylantiribdi-da, shakllarnidastgohga tortibdi. Yigitshoyito'qishnihavasbilano'rgana boshlabdi. Ikkiyildeganda juda yaxshito'quvchibo'libdi.

Hijolpodshosiqurtboqishsirini, shoyito'qishhunarini chetga
chiqarmaslikuchunmamlakatdagikishilarga qat'iybuyruqberganekan.
Ushoyikiyimlarnifaqato'ziva saroykishilarigina kiyishini xohlarekan.
Musofiryigitningmohirshoyito'quvchibo'lganinieshitib, darrovsaroyga chaqirtiribdi.
Yigitkelibdi. SHoh unga boshdan-oyoq razm solib:

-Uchkunichida Xitoyda hechkimto'qiy olmaydigan ajoyibshoyito'qishingkerak.
Agaruddasidanchiqolmasang, kallangnitangandanjudo qilaman, - debdi.

Yigitningrosa boshiqotibdi. Uyga xomushqaytibdi. Unibu ahvolda ko'rganqizhayronbo'libdi.

-Nima bo'ldi? - so'rabdiu.

Yigitshohningqo'yganshartiniqizga batafsilgapiribberibdi.

-Qayg'urmang, - debtasalliberibdiqizunga, - yigitkishidoim
dadilbo'lishi, botiga mugakulishtushsa, o'ziniyo'qotibqo'ymasligikerak.
Keling, ikkalamiz engshimarib, ishga kirishaylik.

O'sha paytda Xitoyda oqjundan shoyi to'qilar ekan. Yigitning xayoliga Marg'ilono'rmoniningqirg'ovullaripatidekrangdorshoyito'qish kelibdi. O'z qishlog'idagilarningdaraxtgullari, tomiri, meva po'choqlaridanqandayrang olishganinieslab, shunaqa ranglar tayyorlabdi. U oq ipaknidastgohga tortib, ipakka shurangdanpurkabdi. SHoyito'qilibbo'lgach, unga tuxumsarig'inisurib, to'qmoqbilankudingurganekan, shoyijuda hamtovlanib, yarqirabketibdi.

SHohyigitkeltirganshoyiniko'rib, hangumangbo'libdi. Barmog'inibalandko'tarib, «xo!»debdi. Bu a'lo deganiekan.

-Sen endi, meningsaroyimda shoyito'quvchibo'libishlaysan, - debdi shohunga, - katta haq olasan!

Lekinyigitbunga ko'nmabdiva shohga:

-Meno'zvatanimga borishimkerak, agarsizga shoyikerakbo'lsa, olavering.
Mepsizga emas, xalqimga xizmatqilaman, - debdi.

-Agarko'nmasang, senga hunaro'rgatganlarnio'ldiraman, -
debuniqu'rqitibdishoh. Yigityana kelaman, deganbahona bilanuchkunga muxlat olib, uyiga kelibdi. CHolbilanqizvoqeanieshitgach, o'ylayboshlashibdi.

YArimkechada chol, qiz, yigit - uchchovibirga shahardanchiqibqochishibdi. YUrib-yuribnoma'lumbiro'rmonga etibkelishibdi. SHu erda ular anchagina osoyishta umro'tkazishibdi. Nihoyat, yigitcholbilanqiznio'zqishlog'iga olibketibdi. Ustaxona ochib, rang-barangshoyilarto'qiyboshlashibdi. Qizva cholunga ko'maklashibdi. Hunarlarini oshnalariga hamo'rgatibdi. SHundayqilib, ularto'qiganshoyiMarg'ilonshoyisidebdunyoga yoyilibdi

OLTINTARVUZ

Birborekan, biryo'qekan, o'tganzamonda birkambag'aldehqonbo'lganekan. Uning atigibirtanobgina eriborekan. Dehqonshu erda kechayu-kunduztinmaymehnatqilarekan. Bahorkelibdi. Dehqon erhaydayboshlabdi. Ernihaydabbo'lib, katta soyningbo'yida salqinlabo'tirsa, osmondanuchibketayotganlaylakyiqilibtushibdi. Dehqonqarasa, laylakningqanotisiniqemish. Dehqonhaligilaylakniuyiga olibborib, siniqqanotiga taxtakachbog'lab, birqancha vaqtuniparvarishlabdi. Laylaksog'ayibuchibketibdi.

Birkunidehqonchigitekibyursa, o'sha laylakpastlabuchibo'tibdi. Dehqonesachigitniekaveribdi. Biroqlaylakyana pastlabo'tibdi. SHuo'titda uchdona tarvuzurug'itashlabketibdi. Birnecha kundankeyinchigitbilanbirga tarvuzurug'ihamunibchiqibdi. Ekinnivaqtida o'tabdi, sug'oribdi, chopibdi.

SHundayqilib, hosilniyig'adiganpaythamkelibdi. Birkunitarvuzdanuchtasiniuzib, uyiga olibketibdi. Tarvuzlarkattakonekan. Dehqonqarindosh-urug'larini, oshnagog'aynilarinimehmonga chaqiribdi. Tarvuzga pichoqursa, pichoqbotmasemish. Uniqo'yib, ikkipchisini, uchinchisiniso'ymoqchibo'libdi. Ularhamshundaybo'libdi. Dehqonham, mehmonlarham, hayronbo'lishibdi. Erga birurib, tarvuzniyoribqarasalar, ichito'la tilla emish. Kambag'alsevinibketib, hammasinimehmonlarga ulashibdi, ularham xursandbo'lib, uy-uylariga

BOZORIQTISODIYOTIGA DOIRBILIMLARNINGLUG'AVIYMA'NOLARI

Bozor - (forscha-tojikcha) - aholisavdo-sotiqqiladigan maxsus joy. Bozor-tovarlar bilan oldi-sotdimunosabatlari, tovarishlabchiqarish, tovar ayirboshlashva pulmuomalasi, qonunlari amalga oshiriladigan sotuvchibilan xaridor o'rtasidagitovarnipulga ayirboshlashmunosabatibo'lib, unda ikkijarayon: tovarnisotish, pulni almashtirishva tovarnisotib olish, xaridetish-pulnitovarga almashtirish amalga oshadi.

Garov - (forscha-tojikcha) pulqarz olganda qarz oluvchiuniqaytaribberishikafolatiga qo'yilgan mulkdir. Qarzo'tlanmasa, mulkqarzberuvchiixtiyoriga o'tadi.

Daromad - (forscha-tojikcha) - davlat, savdo-sanoatmuassasalari, korxonalari, jamoa xo'jaligi, ijtimoiytashkilotyoki ayrimshaxslarningbirorfaoliyatevaziga oladigan (kelibtushadigan) puli, moddiyboyliklari, foydasidir.

Ijara - (arabcha) - mol-mulkniyollashbo'yicha mulkegasibilantadbirkoro'rtasidagiiqtisodiy munosabat: vaqtincha ishlatibturishyuzasidanijara shartnomasiga ko'ra birtomon (ijaraga beruvchi) ikkinchitomonga ma'lumto'lovevaziga va ma'lumshartga binoanmol-mulkni vaqtincha foydalanishuchun beradi.

Ijara xaqimulkegasimol-mulkniqiymatiga va keltiradigandaromadga bog'liqbo'libo'zaro kelishuvbilan belgilanadi.

Kim oshdisavdo - (auksion) - maxsus kim oshdisavdo bozorlaritovarlarnitalabgor xaridorlarga sotishusulibo'lib, u oldindane'lonqilinganvaqtda davriy: harkuni, har oyda, muayyan oylarda yoki yilda birmarta tovarningbozorga kelibtushishmavsumiva hajmiga qarabo'tkaziladi.

Narx - (forscha-tojikcha) - tovarqiymatiningpulshaklibo'lib, bubozoriqtisodiyotimavjudjamiyat xo'jalik mexanizmida amalqiluvchiiqtisodiydastakdir.

Narx tovaryoki xizmatda gavdalanganijtimoiymehnatningqiymatninpulshaklida ifoda etadi.

Narx faqatqiymatni emas, balkitalabva taklif, tovarlarniijtimoiyfoydaliligi, sifativa boshqa tovarlarningo'rninibosa olishi, muomaladagiuning xaridqobiliyatiga hambog'liqbo'lganligidanuqiymatdanmiqdoranfarqlanadi.

Bozoriqtisodiyotirivojlanishibilannarx turlariko'payadi. Bozoriqtisodiyotida erkinnarxlarva davlatboshqaribturadigannarxlar amalqiladi.

SHartnoma - bitimlarningengko'ntarqalganturi.

Bank-kredit - moliyamuassasivaqtincha bo'shpulvositalarinibirjoyda to'plab, pulga muhtojlarga kredit, ssuda puliberadi, pulhisob-kitoblariniamalga oshiradi, turliqiimmatbaho qog'ozlarchiqaradi. Oltinva chetelvalyutalaribilanbog'liqmuomalalarnibajaradi.

Ishbilarmonlik - dadil muhim va og'ir maqsadlarniro'yobga chiqara bilib, yangig'oyalarni amalda sinashdekbutunmas'uliyatnio'ziga olib, tavakkalishtutishva doimo yanginarsalarnio'ylabtopish, bunyodqilishga, boriniyanada takomillashtirishga intilish, urinish, shuningdsk, o'zidagi ozmi-ko'pmiboylikdanbiznesuchunfoydalanana

oladiganfaolva tashabbuskorkishining aqliyfaoliyatidir

Iqtisod- xo'jalikniyuritishva boshqarish. Insonmehnatitufayliyaratilganva unga amalda foyda be rayotgan atrof dagibarcha narsalarinsonmehnatibilanmahsuldor, unumliboyitilgantabiati.

Iqtisodiy siyosat - jamiyatdagiijtimoiymafkuraga tayanib, muayyan iqtisodiy tarqqiyot niko'zlab, davlat, davlatlar hamkorligida amalga oshiriladigan iqtisod borasidagi ilmiy qarashlar, g'oyalar, maqsad, vazifalar, tadbirlari yig'indisi.

Iqtisodiy munosabatlar - ishlab chiqarish taqsimot ayirboshlash va iste'moldagi iqtisodiy aloqalar.

Mulkchilik - kishilar o'rtasida ishlab chiqarish vositalari va mehnat mahsulini o'zlash girish yuzasidan paydo bo'lgan va tarixan aniq bir shaklda namoyon bo'luvchi iqtisodiy munosabatlar.

Ijtimoiy mulk - mulkchilikning birturi, ishlab chiqarish va mehnat mahsulini, milliy boyligni butun jamiyat miqyosida o'zlashtirilishi.

Xususiy mulk - mulkchilikning birturi, yakka shaxs, korxona, jamoa, xo'jalik, firma va boshqalarning xususiylanpirilgan, qonuniy tan olingan mol-mulki.

SHaxsiy mulk - mulkturlaridan biri, fuqaroning shaxsiy ehtiyojini qondirishga xizmat qiluvchi mulki.

Pul - (yunoncha) - bozoriqtisodiyotining eng asosiy vositasi bo'lib, u hamma tovarlar va xizmatlar ayirboshlanadigan umumiy ekvivalent bo'lmish maxsus tovardir. O'z tabiatiga ko'ra, pul shunday xususiyatga egaki, u hamma narsaga ayirboshlanadigan muhim xarid vositasi, boyligni timsoliva mehnatni qiymat shaklida o'lchab beradigan vositadir.

Pul qiymati o'lchovi.

Pul - ayirboshlash vositasi.

Pul xazina to'plash va jamg'arish vositasi.

Pul to'lov vositadir.

Milliy valyuta muayyan mamlakatning pul birligi.

Pul muomalasi- pulning xo'jalik faoliyatidagi harakati, tovar-pul munosabatlarning ajralmas bir qismi.

Pul qadri - tovar va xizmatlarni xarid etish, chet el valyutalariga almasha olish qobiliyati.

Reklama - tovar yoki ko'rsatiladigan xizmat to'g'risidagi xolis axborot, talab niko'paytirish maqsadlarida xaridorlarga tovarlarning xossalari, afzalliyatlari va sotib olish shartlarini etkazish yoki oshkoretish.

Biznes - harakatsiz qolgan pulni ishga tushirish, pul harakatda bo'lgan dagina daromad keltiruvchi pulga aylanishi mumkin.

Biznesmen - pul to'parkishi

MULOQOT - BILIM VA KO'NIKMANI MUSTAHKAMLAYDI

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda ilkiqtisodiy bilimlarni shakllantirishda «Nechta?», «Qancha?», «Kattamiyoki kichikmi?», «Ozmi? Ko'pmi?» kabi savollarga javoblash muhim ahamiyatga ega.

Bunday savollar bolalarni fikrlashga, o'ylashga o'rgatadi, hayotiy jarayonlarga iqtisodiy tafakkur bilan yondoshishga undaydi.

Quyidagi ana shunday savollardan namunalarni keltirilgan.

1. Oilangiz necha kishidan iborat? Ulardan qanchasi bolalar, qanchasi kattalar?
2. Oilangizda necha odam ishlaydi? Necha nafar maktabga, necha nafar bog'chaga boradi?
3. Guruhingizda jaminecha bola bor? Ulardan necha nafar qiz bola, necha nafar o'g'il bola?
4. Odam uchun kerakli bo'lgan buyumlarni nomini ayting?
5. Birkunda necha marta ovqatlanasiz?
6. Guruhingiz necha xonadan iborat?
7. Obinon kattami, kulcha non?
8. Soatgardishida nechta raqam bor?
9. Necha xil sabzavot turini bilasiz?
10. Necha xil meva turini bilasiz?
11. Bug'doydan necha xil mahsulot olinadi?
12. Go'shtdan qanday mahsulotlar olinadi?
13. Necha xil sutli mahsulotni bilasiz?
14. Necha xil transport turini bilasiz?
15. Necha uy hayvonlarini bilasiz?
16. Necha yovvoyi hayvonlarini bilasiz?
17. Necha xil gazlama turini bilasiz?
18. Necha xil konfet, shokolad nomi bilasiz?
19. Necha xil saqich nomi bilasiz?
20. Boshkiyim turini sanang?
21. Oyoqkiyim turini sanang?
22. O'quv-qurollari turini sanang?